

ლუკას პრაკე

ლორდების დაძირვა, სასამართლოს გავსება, მეფის გადაყენება სამი საკონსტიტუციო სამართლებრივი კრიზისი*

ლუკას პრაკე**

შედარებითი სახელმწიფო სამართლის ექსპერტი,
ამსტერდამის უნივერსიტეტის ემერიტუს პროფესორი.

ლუკას პრაკე სამი დიდი საკონსტიტუციო სამართლებრივი კონფლიქტი – გაერთიანებული სამეფო: ლორდთა პალატა თემთა პალატის წინააღმდეგ, 1911 წლის პარლამენტის შესახებ კანონი; შეერთებული შტატები: უზენაესი სასამართლო პრეზიდენტისა და კონგრესის წინააღმდეგ, ახალ კურსთან დაკავშირებული უთანხმოება 1935–1937 წლებში; ბელგია: მეფე პარლამენტის წინააღმდეგ, 1990 წლის კანონი აბორტის ლეგალიზაციის შესახებ – ყველა ზემოხსენებულ შემთხვევაში გამარჯვება დემოკრაციას დარჩა.

წინამდებარე სტატიაში განხილულია კონსტიტუციასთან დაკავშირებული საკმაოდ უჩვეულო წინააღმდეგობები, რომლებიც წინა საუკუნეში გაერთიანებულ სამეფოში, შეერთებულ შტატებსა და ბელგიაში მოხდა. მაგრამ სანამ უშუალოდ ამ თემაზე გადავიდოდე, მინდა მოკლედ გაგაცნოთ, როგორ დაიწყო დაწერილი კონსტიტუციის ხანა მეთვრამეტე საუკუნის მიწურულს.

მსოფლიოში ყველაზე ძველი კონსტიტუცია, რომელიც შეერთებულ შტატებს ეკუთვნის, დაიწერა 1787 წელს და ძალაში შევიდა 1789 წლიდან, ჯერ კიდევ მანამ, სანამ თითქმის

* მოპოვებულია Cambridge University Press-ის ლიცენზია ხელახლა გამოსაქვეყნებლად.

** წინამდებარე სტატია აღნიშნული უნივერსიტეტის საიუბილეო საღამოზე გაკეთებული მიმართვის ოდნავ ადაპტირებული ინგლისური თარგმანია. მითითებები ჰოლანდიურ წყაროებზე გამოტოვებულია. თარგმანი ეკუთვნის კათ სტარსმორს, რომელიც არის სამართლისა და კანონმდებლობის სფეროში მომუშავე დამოუკიდებელი თარგმანი.

ევროპის კონსტიტუციური სამართლის მიმოხილვა, 2: 116–146, 2006 © 2006 T·M·C·ASSER PRESS and Contributors
DOI: 101017/S1574019606001167

ორასი წლის შემდეგ საფრანგეთის *Etats-Généraux* პირველად ჩამოყალიბდებოდა. ამერიკის კონსტიტუცია იწყება სიტყვებით “ჩვენ, ამერიკის შეერთებული შტატების ხალხი”.

ჩვენ, ამერიკის შეერთებული შტატების ხალხი, უფრო სრულყოფილი კავშირის შესაქმნელად, სამართლიანობის დასამკვიდრებლად, შიდასახელმწიფოებრივი სტაბილიზაციის დასამყარებლად, საერთო თავდაცვის უზრუნველსაყოფად, საერთო კეთილდღეობის ხელშესაწყობად და ჩვენი და ჩვენი შთამომავლობის კურთხეული თავისუფლების განსამტკიცებლად, ვაცხადებთ და ვადგენთ წინამდებარე კონსტიტუციას ამერიკის შეერთებული შტატებისათვის.

“ჩვენ, ამერიკის შეერთებული შტატების ხალხი” საკმაოდ ხმამაღალი ნათქვამი იყო და “უნებურად” სამეფო ხელისუფლების უარყოფას ნიშნავდა. დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში მონარქიას ათასგვარად ადიდებდნენ და მონარქს “მოწყალეო უფალს” გარეშე არავინ მიმართავდა. მონარქების პრეტენზია აბსოლუტურ ძალაუფლებაზე განსაკუთრებით კარგად ჩანდა ოფიციალურ დოკუმენტებში. მაგალითად, ესპენეთის მეფეები სახელმწიფო დოკუმენტებს მარტივი მაგრამ შთამბეჭდავი ფორმით აწერდნენ ხელს “*Yo el Rey*”-ს ნიშნავს “მე, მეფე”. მეცხრამეტე საუკუნის ბოლოს ბევრ ქვეყანაში მონარქსა და მის ქვეშევრდომებს შორის უთანხმოება გამძაფრდა. ამერიკაში, დემოკრატიული რევოლუციის¹ პერიოდი გამოიხატა ბრიტანული კოლონიების დაპირისპირებაში “სამშობლოსთან”, რომლის სახესაც მეფე ჯორჯ III წამოადგენდა. თავდაპირველად, წინააღმდეგობა იმ მიზეზით დაიწყო, რომ ხალხს სურდა კოლონიზატორებზე ჯავრი ეყარა, მაგრამ სულ მალე ეს ყველაფერი დამოუკიდებლობად იქცა. უდიდესი შთაბეჭდილება მოახდინა პამფლეტმა “სალი აზრი”, რომელიც 1776 წლის იანვარში გამოქვეყნდა ფილადელფიაში. მისი ავტორი იყო დამოუკიდებლობის ბრძოლის მონაწილე, პუბლიცისტი, ავანტიურისტი და აგიტატორი ტომ პეინი. ამერიკაში ჩასვლამდე პეინი ინგლისში ცხოვრობდა და კორსეტების კერვით იყო დაკავებული. ერთ დღესაც ტომ პეინმა გადაწყვიტა, რომ კორსეტების კერვას რევოლუციაში მონაწილეობა სჯობდა და ამერიკაში გაემგზავრა. იგი აქტიურად მონაწილეობდა ამერიკის დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლაში. მოგვიანებით კი პეინმა საფრანგეთის რევოლუციაშიც შეიტანა წვლილი. აღნიშნულ პამფლეტში “სალი აზრი”, პეინი ბრიტანულ კოლონიებს მოუწოდებდა დამოუკიდებლობისა და დიდ ბრიტანეთთან ყოველგვარი კავშირის გაწყვეტისაკენ, რაც ექვსი თვის შემდეგ უნდა მომხდარიყო. პამფლეტში ავტორი მკაცრად აკრიტიკებს და კიცხავს საერთოდ მონარქიას, განსაკუთრებით კი ჯორჯ III-ს. ქვემოთ მოცემულ ნაწყვეტში მწერალი გვიხსნის, რომ ქვეყანას, რომელსაც ქარტია აქვს, მეფე ისე არ სჭირდება, როგორც “თავში ნახვრეტი”.

ზოგიერთები იკითხავენ – და სად ჰყავს მერე მეფე ამერიკასო? მე გეტყვი ჩემო კარგო. სად ჰყავს და სათავეში. მეფეს უჭირავს ხელში მთელი ძალაუფლება და კაცობრიობას არაფერი ისე არ ანადგურებს, როგორც ბრიტანეთის მონარქი. და რადგანაც მიწიერი ღირსებები არც ჩვენ გვაკლია, მოდით და გამოვეყოთ მას, შევექმნათ ჩვენი საკუთარი ქარტია. ჩვენც დავაფუძნოთ ჩვენი დოკუმენტი ღვთიურ კანონებზე. დაე, ჩვენი ქარტია იყოს ღვთის სიტყვა. ჩვენც დავიდგათ გვირგვინი, რომელიც მთელ სამყაროს ამცნობს, რომ ჩვენ მხარს ვუჭერთ

¹ R.R. Palmer, *The Age of the Democratic Revolution. A Political History of Europe and America, 1760-1800*, 1959.

მონარქიას, ოღონდ ამერიკაში თვით კანონია მეფე. აბსოლუტური ხელისუფლებისთვის მეფეა კანონი, თავისუფალ ქვეყანაში კი კანონი უნდა იყოს მეფე. სხვაგვარად არც შეიძლება. მაგრამ იმისთვის, რომ ვინმემ ეს წესი ოდესმე ბოროტად არ გამოიყენოს, მოდით და საბოლოოდ გავანადგუროთ გვირგვინი, მისი ნამსხვრევები კი მიმოვავლინოთ ხალხში, რომელმაც ეს ნამდვილად დაიმსახურა².

მოსაზრება, რომ კონსტიტუციის პროექტის შექმნით შესაძლებელი იყო კანონის და არა ადამიანების მმართველობის მიღწევა, რა თქმა უნდა, მეტი არაფერი იყო, თუ არა ნეტარი გულუბრყვილობა³. თუმცა ვერც იმას უარყოფთ, რომ კონსტიტუცია ძალიან მნიშვნელოვანი იყო. ასეულობით წლის მანძილზე გამოიყენებოდა სხვადასხვა სახის სახელმწიფო დოკუმენტების მრავალფეროვანი არჩევანი, რომელთა იურიდიული ძალა ხშირად საეჭვო იყო. დაწერილმა კონსტიტუციამ მნიშვნელოვანი სიცხადე და სანდოობა შეიტანა საკონსტიტუციო სამართლებრივ საკითხებში. ამ ყოველივეს ომის წინ ერთ-ერთმა ავტორმა შემდეგი ფორმულირება მისცა:

ქართვების, კანონების, ბულების, ხელშეკრულებების დებულებების, პოლიტიკური განცხადებების, პრაგმატული სანქციების, მანიფესტების და უბრალო შეთანხმებების ქაოსი საუკუნეების განმავლობაში იყრიდა თავს პოლიტიკურ სივრცეში. ამ ძველისძველი აურზაურის ამორფული არაერთგვაროვნების ფონზე დიდი შვება იყო მდგომარეობის გამარტივება და იმ ჩვიდმეტსაუკუნოვანი დესპოტისგან თავის დახსნა, რომელიც თავის თავზე მიუთითებდა და ამბობდა *L'état, c'est Moi*. მაგრამ ყველაფერი ეს გავიწყდება, როდესაც შეგიძლია კმაყოფილმა მიუთითო არცთუ ისე დიდტიანი დოკუმენტზე და წარმოთქვა *"L'état, c'est là"* დაწერილი კონსტიტუციის პოპულარობას შეიძლება სხვადასხვაგვარი პრობლემა მოჰყვა თან, მაგრამ ფაქტია, რომ მან მმართველობის ფორმებში ჯერ არნახული სიცხადე და სიზუსტე შეიტანა⁴.

დაწერილი კონსტიტუციის ეპოქა კვლავაც გრძელდება. დღესდღეობით, თითქმის ყველა ქვეყანას გააჩნია კონსტიტუცია. პირველი, რასაც ახალი სახელმწიფო აკეთებს, ეს კონსტიტუციის შექმნაა, მაშინაც კი, თუ მას საერთაშორისო საზოგადოებამ მხოლოდ სერიოზულად შეხედა და მეტი არაფერი. რა თქმა უნდა, ეს არ ნიშნავს, რომ ყველა ქვეყანაში კონსტიტუცია ერთნაირი სერიოზულობით განიხილება, მაგრამ იმ შემთხვევაშიც კი, თუ მისდამი თავისუფალი მიდგომა არსებობს ან მას უხეშად არღვევენ, კონსტიტუცია თავის მნიშვნელობას მაინც ინარჩუნებს და ასრულებს ერთგვარი სარკის ფუნქციას, რომელსაც ხალხი ძალაუფლებაში მყოფი პირების წინააღმდეგ იყენებს. კონსტიტუცია აკმაყოფილებს "მმართველთა მართვის წესების" საჭიროებას და, როდესაც ხელისუფლება სრულად უგულვებელყოფს ამ წესებს, ეს თვალში საცემი ხდება, ყურადღებას იპყრობს და ხელისუფალთა ძალაუფლებას ძირს უთხრის. მხოლოდ მაშინ, როდესაც ქვეყანაში სრული ქაოსია იურიდიული

² Thomas Paine, *Common Sense*, Penguin Classics 1986, გვ. 98, ფრაზაში "მონარქია – ბრიტანეთი", დეფისი ნიშნავს ნებისმიერ სალანძღავ სიტყვას; ვისაც რა სიტყვა სურს, ის უნდა იგულისხმოს. ვოთერგეითის ჩანაწერების ენით რომ ვთქვათ, ეს არის "სალანძღავი სიტყვების ჩანაცვლება".

³ მასაჩუსეტის კონსტიტუცია, მუხლი XXX (1780) მკაცრად განსაზღვრავდა ძალაუფლების გამოყოფას და აცხადებდა, რომ უზენაესი (სახელმწიფოში) არის კანონი და არა ადამიანი.

⁴ John A. Hawgood, *Modern Constitutions Since 1787*, 1939, გვ. 3

თვალსაზრისით – სწორედ ახლა, 1993 წლის ბოლოს, მოსკოვში არსებული საკონსტიტუციო არეულობა მახსენდება – ცხადად ვგრძნობთ და ვხედავთ, თუ რამხელა დახმარება შეგვიძლია მივიღოთ კონსტიტუციისგან ნორმალური გარემოს არსებობის პირობებში.

ახლა კი, ამ ვრცელი შენიშვნების შემდეგ, დროა ძირითად თემას დავუბრუნდეთ და ვისაუბროთ კონსტიტუციასთან დაკავშირებულ კონფლიქტებზე, რომელსაც, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ადგილი ჰქონდა გაერთიანებულ სამეფოში, შეერთებულ შტატებსა და ბელგიაში. მოდით, ჯერ გაერთიანებული სამეფო განვიხილოთ.

ლორდების დაძირვა

ბრიტანეთის კონსტიტუციის თავისებურება ის გახლავთ, რომ ის დღემდე ინარჩუნებს იმ სახეს, რაც მას აქამდე ჰქონდა. ეს არის “ნაკუწებისგან შეკერილი ძველი ჩანთა”, სულ სხვადასხვაგვარი დოკუმენტებისა და ტრადიციებისგან მომზადებული “აჯაფსანდალი”. გაერთიანებული სამეფო იმ ქვეყნების მცირერიცხოვან ჯგუფს მიეკუთვნება, რომელსაც არასოდეს უცდია კონსტიტუციის რედაქტირება⁵. ამან, გარკვეულწილად, განაპირობა კონფლიქტი, რომელიც მეოცე საუკუნის დასაწყისში წარმოიშვა ასკვიტის ხელისუფლებასა და ლორდთა პალატას შორის. ეს კონფლიქტი დაწვრილებით არის აღწერილი 1954 წელს გამოქვეყნებულ წიგნში, რომლის ავტორია ბრიტანელი პოლიტიკოსი როი ჯენკინსი (გარდაიცვალა 2003 წელს). წიგნს დამაინტრიგებელი სათაური აქვს: “მისტერ ბალფურის ფინია”.⁶ ამ საკითხს მოგვიანებით ისევ დავუბრუნდები. მანამდე კი მოკლედ ვისაუბროთ ლორდთა პალატის შესახებ.

ლორდთა პალატა – ეს არის ინსტიტუტი, რომელიც შუა საუკუნეებში წარმოიქმნა. დეტალებზე საუბრით თავს არ შეგაწყენთ, მაგრამ უნდა აღვნიშნო, რომ წინა საუკუნის დასაწყისში ლორდთა პალატაში ადგილების დიდი უმრავლესობა კონსერვატორებს ეკავათ. თუმცა ეს ყოველთვის ასე არ ყოფილა. წარსულში ლორდთა პალატაში ვიგებსა (ლიბერალები) და ტორებს (კონსერვატორები) შორის წონასწორობა მეტ-ნაკლებად არსებობდა. მეთვრამეტე საუკუნის დასაწყისში, როდესაც ლორდთა პალატაში ჯერ კიდევ მხოლოდ 150 წევრი იყო, ვიგებს მცირე უმრავლესობა ეკავათ. ოქსფორდის გრაფის, მინისტრ რობერტ ჰარლის რეკომენდაციით, 1711 წლის ბოლოს, დედოფალმა ანამ თორმეტ ტორს თითქმის ერთდროულად მიანიჭა პერობა. ამით მან უზრუნველყო ის ფაქტი, რომ ლორდთა პალატაში უმრავლესობამ

⁵ 1991 წელს სახელმწიფო პოლიტიკის კვლევების ინსტიტუტმა გამოაქვეყნა გაერთიანებული სამეფოს კონსტიტუციის პროექტი, რათა ამ თემის ირგვლივ კამათი გამოეწვია. “გაერთიანებული სამეფოს კონსტიტუცია”, 1991; ბრიტანეთის კონსტიტუციური სამართლის აღწერა იხ. ჩემს ნაშრომში გაერთიანებული სამეფოს შესახებ: Lucas Pranke and Constantijn Kortmann (eds.), *Constitutional Law of 15 EU Member States*, 2004 გვ. 861-927.

⁶ Roy Jenkins, *Mr Balfour's Poodle. An Account of the Struggle between the House of Lords and the Government of Mr Asquith*, 1954. იმავე კონფლიქტის გაცილებით მოკლე, მაგრამ უფრო გამოსადეგი აღწერა იხ., Harold Nicolson, *King George V. His Life and Reign*, 1952.

მხარი დაუჭირა უტრენტის ზავს, რომლითაც დასრულდა ომი ესპანეთის მემკვიდრეობისათვის⁷. ვიგების მცირე უმრავლესობამ გზა დაუთმო ტორების კიდევ უფრო მცირე უმრავლესობას. თუმცა ამის შემდეგ დიდი ხანი არ გასულა, რომ ვიგები კვლავ უმრავლესობაში აღმოჩნდნენ და ასეც გრძელდებოდა საუკუნის დასასრულამდე. მნიშვნელოვანი ცვლილებები განხორციელდა ტორი პრემიერ-მინისტრის, უილიამ პიტ უმცროსის თანამდებობაზე ყოფნის დროს. ხელისუფლებაში ყოფნის თითქმის ოცი წლის განმავლობაში (1783 – 19801) მან 140-ზე მეტი პოლიტიკური მოკავშირე შეიყვანა ლორდთა პალატაში, მათთვის ტიტულის მინიჭების გზით. მოგვიანებით, მეცხრამეტე საუკუნის შუა ხანებში, კონსერვატორულ პარტიაში წარმოქმნილმა განხეთქილებამ მცირე ხნით ზედა პალატაში წონასწორობა აღადგინა ლიბერალებსა და კონსერვატორებს შორის, მაგრამ ამის შემდეგ ლიბერალებისათვის საქმე უკუღმა შეტრიალდა. ეს უმთავრესად იყო იმ რადიკალური კურსის შედეგი, რომელიც დიდმა ლიბერალმა პოლიტიკურმა ლიდერმა, გლადსტონმა გაატარა. ირლანდიის თვითმმართველობის მისეულ პოლიტიკას შედეგად მოჰყვა ლიბერალთა რიგების მასობრივი დატოვება. ისინი, ვინც ლიბერალთა რიგებს ტოვებდნენ, თავიანთ თავს ლიბერალ იუნიონისტებს უწოდებდნენ. მოკლე ხანში ეს ადამიანები მჭიდროდ დაუკავშირდნენ ტორებს, რომლებიც იმ პერიოდში ცნობილი იყვნენ როგორც იუნიონისტები – დიდ ბრიტანეთსა და ირლანდიის კავშირის შენარჩუნების მომხრეები. ლიბერალთა წრეებში რღვევა დაიწყო მას შემდეგ, რაც გლადსტონმა თვითმმართველობის პირველი კანონპროექტი წარმოდგინა. 1886 წელს თემთა პალატამ უარი განაცხადა კანონის მიღებაზე. განხეთქილება კიდევ უფო გაიზარდა, როდესაც 1893 წლის სექტემბერში ლორდთა პალატამ 419 ხმით 41-ის წინააღმდეგ უარყო გლადსტონის მიერ წარმოდგენილი მეორე კანონპროექტი თვითმმართველობის შესახებ. ეს იყო მთავრობის მოწინააღმდეგეთა ყველაზე დიდი უმრავლესობა ბრიტანეთის პოლიტიკის ისტორიაში⁸. გლადსტონის გამოსამშვიდობებელი სიტყვა, რომელიც 1894 წლის 1 მარტს უკვე ხანშიშესულმა თემთა პალატაში წარმოთქვა, უხვად შეიცავდა ლორდთა პალატის საწინააღმდეგო მოსაზრებებს. მას დიდი ენთუზიაზმით დაუჭირეს მხარი თანამოაზრეებმა. გლადსტონმა განაცხადა, რომ საერთო ჯამში, მიუღებელი იყო ის ფაქტი, რომ ლორდთა პალატა უპირისპირდებოდა სახელმწიფო პოლიტიკას, რომელსაც მხარს უჭერთა 6 მილიონზე მეტი ამომრჩევლის მიერ არჩეული თემთა პალატა. ამიტომაც, მისი აზრით, გარკვეული საკითხები უნდა შეცვლილიყო⁹.

არც თუ ისე დიდი ხნის შემდეგ კონსერვატორებმა ძალაუფლება დაიბრუნეს და გამოცდილებამ აჩვენა, რომ ლორდთა პალატამ შეძლო ცხოვრება გაერთულებინა ლიბერალური მთავრობისათვის, ტორებს კი უმცირეს დაბრკოლებასაც არ უქმნიდა. მართლაც, ტორ პრემიერ-

⁷ ჯენკინსი, "ბალფურის ფინია", გვ. 24; ნიკოლსონი, "ჯორჯ V", გვ. 130. აღნიშნულ თორმეტ ახალ პერთაგან ორნი ჯერ კიდევ ცოცხალ დიდებულთა უფროსი ვაჟები იყვნენ. ისინი ლორდთა პალატაში "დაჩქარებული წესით" შევიდნენ. ეს იმას ნიშნავს, რომ მამების ტიტული მათ ვადაზე ადრე – მამების სიცოცხლეშივე გადაეცათ. დანარჩენ ათ ახალ პერს პერობა მიენიჭა "საპატენტო სიგელით". იხ. "ინგლისის, შოტლანდიის, ირლანდიის, დიდი ბრიტანეთისა და გაერთიანებული სამეფოს სრული პერობა; შემონახული, მოძველებული თუ უმოქმედო", ნაწილი II, 1912, ხელახლა დაიბეჭდა 1982 წელს, გვ. 28, შენიშვნა ბ), ნაწილი I, 1910 (1982), დანართი: "უფროსი ვაჟები პარლამენტის წევრები ხდებიან და პერობას თავიანთი მამების სიცოცხლეშივე იღებენ", გვ. 493. პერობასთან დაკავშირებული საკმაოდ რთული ბრიტანული კანონების განხილვა იხ. Valentine Heywood, British Titles. The Use and Misuse of the Titles of Peers and Commoners, with Some Historical Notes, 1951; Honours and Titles, Aspects of Britain Series, Her Majesty's Stationary Office, 1992.

⁸ ჯენკინსი, "ბალფურის ფინია", გვ. 27 და 33.

⁹ John Morley, The Life of William Ewart Gladstone, part III, 1903, გვ. 511.

მინისტრებს – ლორდ სოლსბერის (1895 – 1902), მის დისშვილსა და სამართალმემკვიდრეს, ართურ ჯეიმს ბალფურს (1902-1905) არავითარი სირთულე არ შეხვედრიათ ლორდთა პალატის მხრიდან. თუმცა ათი წლის შემდეგ იუნიონისტებმა საკუთარი ძალები ამოწურეს და შიდა დაპირისპირება მათ შორის განხეთქილების საფუძველი გახდა. ბალფური გამოსავალს ვერ ხედავდა და 1905 წლის დეკემბრის დასაწყისში გამოაცხადა, რომ მთავრობა გადადგა. არჩევნების დანიშვნა მან ახალ პოლიტიკურ უმცირესობას – ლიბერალთა მმართველობას მიანდო. ეს უკანსკნელი შემთხვევა იყო, როდესაც ბრიტანეთის პრემიერ-მინისტრმა მმართველობა ოპოზიციას გადასცა ისე, რომ არჩევნებში არ დამარცხებულა¹⁰. მეფე ედუარდ VII-მ მთავრობის ჩამოყალიბება და პარლამენტის დათხოვნა სთხოვა ლიბერალ პოლიტიკოსს სერ ჰენრი კემპბელ-ბანერმანს. მთავრობა რამდენიმე დღეში ჩამოაყალიბეს და 1906 წელს გამართულ არჩევნებში გამარჯვება ლიბერალებმა მოიპოვეს. ასე რომ, კემპბელ-ბანერმანის მთავრობას შეეძლო მშვიდად გაეგრძელებინა მუშაობა.

არჩევნების შემდეგ თემთა პალატაში (რომელშიც იმ დროს 670 წევრი შედიოდა) შემდეგი შემადგენლობა არსებობდა: ლიბერალები 400, კონსერვატორები 157 (132 იუნიონისტი + 25 ლიბერალ იუნიონისტი), ირლანდიელი ნაციონალები 83 და ლეიბორისტები 30¹¹. ლიბერალებს 130 ადგილით მეტი ჰქონდათ, ვიდრე ყველა სხვა პარტიას ერთად. მთავრობის მიერ გატარებულ ღონისძიებებს მხარს უჭერდნენ ირლანდიელი ნაციონალისტები და ლეიბორისტები, რომელთაც იმედი არ ჰქონდათ, რომ კონსერვატორები ირლანდიელების პრობლემებს ან სოციალურ საკითხებს მოაგვარებდნენ. ამდენად, კემპბელ-ბანერმანის მთავრობა დეფაქტო უმრავლესობით იყო წარმოდგენილი, რომელიც მინიმუმ 356 ადგილს გულისხმობდა. მაგრამ სულ სხვაგვარად იყო საქმე ლორდთა პალატაში. ბრიტანელები ხშირად საუბრობენ ხოლმე “პარლამენტის დათხოვნაზე”, მაგრამ ეს გამონათქვამი დაზუსტებას მოითხოვს, რადგან ლორდთა პალატის დათხოვნა შეუძლებელია და, შესაბამისად, მის შემადგენლობაზე პარლამენტის დათხოვნა ვერ იმოქმედებს. ლორდთა პალატაში უმრავლესობას ოპოზიციის შეადგენდა და უმრავლესობა აქ გაცილებით დიდი რაოდენობით იყო წარმოდგენილი, ვიდრე მთავრობის უმრავლესობა თემთა პალატაში, კერძოდ კი, მას თემთა პალატაში 391 ადგილი ეკავა. დოკუმენტების მიხედვით, 1906 წლის დასაწყისში ახალი საპარლამენტო სესიის გახსნაზე ლორდთა პალატა 602 წევრით იყო წარმოდგენილი, მათ შორის 25 სასულიერო პირი (ანგლიკანი ეპისკოპოსი) იყო. მათი უმეტესობა, 479 წევრი კონსერვატორი იყო (355 იუნიონისტი + 124 ლიბერალი იუნიონისტი). ლიბერალებს მხოლოდ 88 ადგილი ჰქონდათ, დანარჩენი 35 წევრი კი (აქ 25 ეპისკოპოსთაგან 14 შედიოდა) არც ერთ პოლიტიკურ პარტიას არ ეკუთვნოდა. როგორ იმუშავებდა ეს ყველაფერი? ლორდთა პალატაში კონსერვატორებს ამხელა რაოდენობრივი უპირატესობა არასოდეს ჰქონიათ. 1832 წლის შემდეგ მთავრობასაც

¹⁰ ჯენკინსი, “ბალფურის ფინია”, გვ. 11; ნიკოლსონი, “ჯორჯ V”, გვ. 92. კონსერვატორულ პარტიაში წარმოქმნილი შიდა დაპირისპირება მითითებულია ტექსტში, სადაც აღწერილია, თუ რა შედეგი მოჰყვა ჯოზეფ ჩემბერლენის მოთხოვნას ტრადიციული თავისუფალი ვაჭრობის პოლიტიკის უარყოფისა და ტარიფების რეფორმის გატარების გზით, იმპერიის ქვეყნებთან ბრიტანეთის საბაჟო გაერთიანების - მოგვიანებით კი ერთგვარი ფედერაციის - შექმნის შესახებ. იხ. ნიკოლსონი, “ჯორჯ V”, გვ. 91.

¹¹ დევიდ ბათლერი და ანა სლომანი, “ბრიტანეთის პოლიტიკური ფაქტები 1900-1979”, მე-5 გამოცემა, 1980, გვ. 206; ოდნავ განსხვავებული ციფრებია მითითებული ჯენკინსის ნაშრომში “ბალფურის ფინია”, გვ. 19. ბათლერისა და სლომანის მიერ მითითებულ 400 ლიბერალთაგან 377 არის ნამდვილი ლიბერალი და 23 – ლეიბორისტი კანდიდატი, რომლებიც “ლიბერალური პარტიის ორგანიზატორები გახდნენ”, ანუ გახდნენ ლიბერალური საპარლამენტო ჯგუფის წევრები.

არ ჰქონია თემთა პალატაში ისეთი ძლიერი დასაყრდენი, როგორც ახლა კემპბელ – ბანერმანის ლიბერალურ მთავრობას გააჩნდა. გამეორდებოდა თუ არა ისტორია ასეთი მკაცრად დაცული წინასწორობის პირობებში? გაუწევდა თუ არა კონსერვატორული ლორდთა პალატა წინააღმდეგობას ლიბერალურ თემთა პალატას, ანუ კემპბელ-ბანერმანის მთავრობას? 1906 წლის 15 იანვარს ოპოზიციის ახალი ლიდერის, ბალფურის მიერ გაკეთებული საარჩევნო მიმართვა კარგს არაფერს მოასწავებდა. მან თავის მხარდამჭერებს მოუწოდა, ეზრუნათ იმაზე, რომ “დიდ იუნიონისტთა პარტიას ემართა ამ დიდებული იმპერიის მომავალი, იმისდა მიუხედავად, ხელისუფლებაში იქნებოდა იგი თუ ოპოზიციაში”¹². Hჰერბერტ ჰენრი ასკვიტმა კემპბელ-ბანერმენის მთავრობის ფინანსთა მინისტრმა მიიჩნია, რომ ზემოაღნიშნული მიმართვით ბალფურმა ლორდთა პალატას მოუწოდა, რომ მომზადებულიყვნენ. ართურ ბალფურის სიტყვები სახუმარო როდი იყო. ეს იყო ერთდირებული (ფილოსოფიური ნაშრომების ავტორი), დახვეწილი ადამიანი¹³, მაღალი წრის წარმომადგენელი (დედამისი ლორდ სოლსბერის და იყო), ლონდონური საზოგადოების სული და გული¹⁴. ბალფური ხელიდან არ უშვებდა შანსს, რომ გამკილავი შენიშვნა არ გაეკეთებინა. მაგალითად, ერთხელ მან თავის კოლეგაზე თქვა: “ცოტა უფრო მეტი ჭკუა რომ ჰქონდეს, გონებასუსტად მაინც ჩავთვლიდით”¹⁵.

ლორდთა პალატაში იუნიონისტთა ლიდერი იყო ლორდი ლანზდაუნი. იგი დაუკავშირდა ბალფურს, რათა საერთო სტრატეგია შეემუშავებინათ. “თემთა პალატაში ოპოზიცია ძალიან სუსტია”, წერდა იგი ბალფურისადმი გაგზავნილ მემორანდუმში, “და მეორე მხრივ, ძალიან ძლიერია იგი ლორდთა პალატაში. არსებითი მნიშვნელობა აქვს იმას, რომ არმიის ორმა ფრთამ ერთად იმუშაოს”¹⁶. ლიბერალებმა ეს თავიანთ თავზე გამოსცადეს. კემპბელ-ბანერმანის მთავრობის პირველი ყველაზე მნიშვნელოვანი ბილი იყო კანონპროექტი განათლების შესახებ. იმ დროს ბრიტანეთში სკოლებს შორის დაპირისპირება არსებობდა, ლიბერალები კი არჩევნებში გამარჯვებას მნიშვნელოვანწილად უმადლოდნენ ნონკონფორმისტებს (არაანგლიკანელ პროტესტანტებს), რომელთაც ძლიერი წინააღმდეგობა გაუწიეს ბალფურის 1902 წლის აქტს განათლების შესახებ. ნონკონფორმისტები რომ დაეკმაყოფილებინა, ლიბერალთა მთავრობამ შეიმუშავა საკუთარი კანონპროექტი განათლების შესახებ, რომელიც თემთა პალატამ მაინც მიიღო, ბალფურისა და მისი ჯარების წინააღმდეგობისდა მიუხედავად. მაგრამ ამ უკანასკნელის მითითებით, კანონს ხმა არ მისცა ლორდთა პალატამ, რომელსაც ლანზდაუნი ხელმძღვანელობდა. 1906 წელს ლორდთა პალატამ მთელი რიგი დესტრუქციული შესწორებებით კანონპროექტი თითქმის გაანადგურა¹⁷. სწორედ ამ მოვლენების გამო, ექვსი თვის შემდეგ, ლოიდ ჯორჯი მდგომარეობიდან გამოიყვანა თემთა პალატაში პარლამენტის კონსერვატორი წევრის მიერ ლორდთა “კონსტიტუციის გუშაგად” მოხსენიებამ: “რას გუ-

¹² ჯენკინსი, “ბალფურის ფინია”, გვ. 36; ასევე Barbara W. Tuchman, “Transfer of Power. England: 1902–11~ იგივე წყაროში, *The Proud Tower. A Portrait of the World before the War: 1890-1914*, Bantam Books, 1981, გვ. 437.

¹³ ბალფურის ჩერჩილისეული აღწერა იხ. S. Churchill, *Great Contemporaries*, 1937.

¹⁴ ტუჩმანი, “ამაყი კოშკი”, გვ. 56.: “ეს იყო ადამიანი, რომელსაც ლონდონში ყველზე ხშირად ეპატიუბოდნენ სადილად”.

¹⁵ იქვე, გვ. 61.

¹⁶ ჯენკინსი, “ბალფურის ფინია”, გვ. 38.

¹⁷ თემთა პალატამ ერთდროულად უარყო აღნიშნული შესწორებები, რაც აქამდე არასოდეს მომხდარა. როდესაც ლორდთა პალატამ, ლორდი ლანზდაუნის მითითებისამებრ საბოლოოდ გამოაცხადა, რომ ლორდთა პალატა დაუინებით მოითხოვდა იმ შესწორებების გატარებას, რაზეც თემთა პალატამ უარი განაცხადა, მთავრობას მეტი გზა აღარ Hჰქონდა და კანონი გააუქმა.

ლისსმობთ, რომ ნებისმიერი ლორდი მისტერ ბალფურის ფინიაა? მას ემსახურება, ელაქუცება, მისი მითითებით იყევება და იკბინება”¹⁸? პრემიერ-მინისტრმა კემპბელ-ბანერმანმა თემთა პალატაში მთელი მთავრობის აღშფოთება გამოხატა:

უბრალოდ მიუღებელია ბატონებო, რომ მაშინ, როდესაც სახელმწიფოში ერთი პარტია ხელისუფლებაში, ზედა პალატა მისი მოსამსახურე უნდა იყოს, ხოლო როდესაც ეს პარტია დამსახურებულ და აშკარა საყვედურს მიიღებს ქვეყნისგან, მაშინ ლორდთა პალატამ უნდა გააწივროს და მოშალოს პოლიტიკა, რომელსაც ამომრჩევლები ემხრობიან...

მაგრამ, ბატონებო (დაამატა მან მრისხანედ), ბრიტანული კონსტიტუციის რესურსები ჯერ არ არის ამოწურული... და გაფრთხილებთ, საჭიროა ვიპოვოთ ისეთი გზა, რომლითაც ამ პალატაში ხალხის ნება მათ მიერ არჩეული წარმომადგენლების მიერ გამოიხატება¹⁹.

ამის შემდეგ ძალიან ბევრი რამ მოხდა. მუქარა მაინც ასრულდა, მაგრამ კემპბელ-ბანერმანი ამ დღეს არ მოსწრება. იგი 1908 წლის აპრილში გარდაიცვალა. მისი ადგილი დაიკავა ასკვიტმა, რომელიც შეცვალა ფინანსთა მინისტრმა დევიდ ლოიდ ჯორჯმა. ამასობაში კი მთავრობის საკანონმდებლო პროგრამას ლორდთა პალატაში დიდ ზიანს აყენებდნენ²⁰. კონსერვატორების უკიდურესად მტრული განწყობის გათვალისწინებით, შეუძლებელი იყო მხოლოდ უბრალო უთანხმოება მომხდარიყო ისეთი მნიშვნელოვანი საკითხის შესახებ, როგორც ირლანდიის თვითმმართველობა იყო, ამიტომ ლორდთა პალატის უმრავლესობამ 1893 წელს ხმა არ მისცა ირლანდიის თვითმმართველობას. ამ ყველაფრის მიუხედავად, მთავრობას მაინც არ სურდა დანებება. ჯერ კიდევ 1907 წლის მაისში კემპბელ-ბანერმანი მინისტრთა კაბინეტისადმი მიმართულ მემორანდუმში წერდა, რომ მისი აზრით, ლორდთა პალატისათვის ვეტოს აბსოლუტური უფლება დაყოვნების უფლებით უნდა შეეცვალათ. ერთი თვის შემდეგ კი თემთა პალატამ ამ მიზნით წამოყენებული წინადადება ხმათა უმრავლესობით მიიღო. ამ საკითხისადმი ინტერესი სულ უფრო იზრდებოდა და მითქმა-მოთქმაც იყო იმის შესახებ, რომ შეიძლებოდა ლორდთა პალატის წინააღმდეგობა გაეტეხათ და მიეღოთ “კანონპროექტი ვეტოს შესახებ”. ამ მიზნის მიღწევა შეიძლებოდა ლიბერალთა მრავალრიცხოვანი ჯგუფისთვის პერობის მინიჭების გზით. 1711 წელს დედოფალმა ანამ დამტკიცა, რომ ეს მეთოდი ეფექტიანი იყო, ხოლო 1832 წელს მეფე უილიამ IV, დიდი წინააღმდეგობებისა და მღელვარების შემდეგ, თავის პრემიერ-მინისტრს, ლორდ გრეის დაპირდა, რომ, თუ საჭირო იქნებოდა, ტიტულს მიანიჭებდა ოთხმოც ადამიანს, რათა არჩევნების სისტემების რეფორმის გატარება გარანტირებული ყოფილიყო. ამ შემთხვევაში მუქარაც კი საკმარისი იყო: “პარლამენტის ვიგი პერებით გავსებას, ლორდთა პალატამ კანონპროექტის გატარება არჩია”²¹.

¹⁸ Butler and Sloman, *British Political Facts*, გვ. 247. Jenkins, *Balfour's Poodle*, გვ. 247. ჯენკინსი, “ბალფურის ფინია”, გვ. 10, ეს განცხადება, როგორც ჩანს ირონიულად, 1908 წლით არის დათარიღებული. თუმცა, ბათლერი და სლომანი ზუსტ თარიღს მიუთითებენ, კერძოდ კი, 1907 წლის 26 ივნისს. ტუჩმანი, “ამაყი კომკი”, გვ. 441, აქაც ნახსენებია თარიღი 1907 წლის ივნისი.

¹⁹ ჯენკინსი, “ბალფურის ფინია”, გვ. 44.

²⁰ ჯენკინსი, ციტირებული ნაწარმოები, თავი III, გამოკვეთილი სათაურით “ქვიშის მხენვლები”; ასევე იხ. ნიკოლსონი, “ჯორჯ V”, გვ. 99 და ყველა შემდგომ., და Stephen Koss, *Asquith*, 1976, Hamish Hamilton Paperback, 1985, გვ. 84 და შემდგომ.

²¹ ბრიტანეთის ქრონიკა, 1992, გვ. 855; ნიკოლსონი, “ჯორჯ V”, გვ. 130; Arthur Aspinall, *Lord Brougham and the Whig Party*, 1972, გვ. 192.

1908 წლის დეკემბერში მთავრობამ გადაწყვიტა, რომ მეტის მოთმენა აღარ შეიძლებოდა. ხელისუფლებაში ყოფნის სამი წლის მანძილზე მან მხოლოდ უმნიშვნელო შედეგების მიღწევა შეძლო: ფინანსური კანონპროექტის გარდა, კოდექსამდე არც ერთ ღონისძიებას არ მიუღწევია საწყისი ფორმით. კანონპროექტების მიღება მხოლოდ თემთა პალატაში მესამე წაკითხვით იყო შესაძლებელი, ისიც, თუ ართურ ბალფური დათანხმდებოდა. სამი წლის არსებობის მანძილზე, მცირერიცხოვანი ოპოზიცია მივიდა დასკვნამდე, თუ რა შეიძლებოდა და რა არ შეიძლებოდა გატარებულიყო პარლამენტში. ერთი სიტყვით, მოთმინების ფიალა აივსო²².

თუმცაღა, “კანონპროექტი ვეტოს შესახებ” დაუყოვნებლივ არ წარუდგენიათ, რადგანაც ყველას ყურადღება ძირითადად მიპყრობილი იყო სრულიად ახალი და მნიშვნელოვანი მოვლენისაკენ. კერძოდ კი, ეს მოვლენა იყო ლორდთა პალატის გარდაუვალი უარი ლოიდ ჯორჯის “ფინანსურ კანონპროექტზე”, რომელიც მან 1909 წლის აპრილში წარმოადგინა. ასეთი რამ ბოლო 250 წლის მანძილზე არ მომხდარა. “ფინანსური კანონპროექტი”, რომელსაც “ბიუჯეტსაც” უწოდებდნენ, ბიუჯეტს კი არ ნიშნავდა, ამ სიტყვის ჩვეულებრივი გაგებით, არამედ ეს იყო ფინანსური გეგმა გადასახადების განსაზღვრის შესახებ. იმ დროს, საერთაშორისო დაძაბულობის მატების ფონზე, ბრიტანეთში დიდად აწუხებდათ ის ფაქტი, რომ გერმანია ჯავშნოსან ხომალდებს აგებდა, რადგანაც ეს საფრთხეს უქმნიდა ბრიტანეთის უპირატესობას ზღვაზე. ბრიტანეთს ასეთი ტიპის საბრძოლო ხომალდები არ გააჩნდა და ამ მიმართულებით სასწრაფოდ უნდა გაეტარებინათ რაიმე ღონისძიება. გარდა ამისა, საჭირო იყო რესურსების მოძიება ბოლო დროს შემოღებული ხანდაზმულობის პენსიის უზრუნველსაყოფად. ასე რომ, ფინანსთა მინისტრს ძალიან ბევრი ფული სჭირდებოდა. ამიტომ, მან გეგმები ისე შეადგინა, რომ გაითვალისწინა ადეკვატური გადანაწილების პრინციპი, რომლის მიხედვითაც, ყველაზე მძიმე ტვირთი ყველაზე ძლიერს უნდა აჰკიდო ზურგზე. სწორედ ამ მიზეზით და იმის გამო, რომ გეგმაში არაერთი სოციალური ღონისძიება იყო გაწერილი, დოკუმენტს მალე “სახალხო ბიუჯეტი” დაერქვა. ომმა, რომელიც თვეების განმავლობაში გრძელდებოდა, ქვეყნის რესურსები საგრძნობლად შეამცირა. ომის დროს ტორებიც არანაირი ობსტრუქციის გამოყენებისგან არ იკავებდნენ თავს და საბოლოოდ, თემთა პალატამ, 1909 წლის ნოემბერში, ბიუჯეტი დაამტკიცა. ამასობაში აშკარა გახდა, რომ ლორდთა პალატა უარს იტყოდა ფინანსური კანონპროექტის გატარებაზე და ამის მიზეზად დაასახელებდა იმ ფაქტს, რომ სოციალური ღონისძიებების გამო, კანონპროექტი ფინანსურ კანონპროექტად ვეღარ ჩაითვლებოდა. ეს იყო კანონმდებლობა, რომლისთვისაც ლორდებს ხანგრძლივი ტრადიციების გამო ყურადღება დიდი ხანია აღარ უნდა მიექციათ. თავდაპირველად ეს ასკვიტს შესაძლებლად არ მიაჩნდა. “გამოდის, რომ რევოლუცია ტყუილია”, განაცხადა მან. მაგრამ აშკარა იყო, რომ ლორდთა პალატა უარს იტყოდა ფინანსურ კანონპროექტზე. როი ჯენკინსი, “ბალფურის ფინია” ავტორი, უარყოფს იმ თეორიას, თითქოს “სახალხო ბიუჯეტი” გამიზნული იყო ლორდთა პალატის საცდუნებლად, რომ ისინი არაგონივრულად მოქცეულიყვნენ და უარი ეთქვათ კანონპროექტზე. ერთი რამ კი ცხადია, ლოიდ ჯორჯს და სხვა რადიკალ მინისტრებს, მაგ., უინსტონ ჩერჩილს, 1909 წლის ნოემბერში იმედი ჰქონდათ, რომ ლორდთა პალატა უარს იტყოდა ფინანსურ კანონპროექტზე და ამით თავისივე ხელით გაითხრიდა საფლავს. 4 ნოემბერს თემთა პალატამ საბოლოოდ მიიღო ფინანსური კანონპროექტი. ამის

²² ჯენკინსი, “ბალფურის ფინია”, გვ. 63.

აღსანიშნავად, ლოიდ ჯორჯმა, რომელიც თვეების განმავლობაში თავდადებით მუშაობდა ამ შედეგის მისაღწევად, მოაწყო წვეულება, სადაც ერთადერთი სადღეგრძელო შეისვა: “დაელორდთა პალატამ უარყოს ბიუჯეტი”. და ასეც მოხდა. 1909 წლის 30 ნოემბერს 350 ხმით 75-ის წინააღმდეგ, ლორდთა პალატამ მხარი არ დაუჭირა ბიუჯეტს, თუმცა დაზუსტებით იცოდა, რომ ამას შედეგად პარლამენტის დათხოვნა მოჰყვებოდა.

როდესაც პარლამენტი მნიშვნელოვან კანონპროექტს უარყოფს, მთავრობას შეუძლია გადაწყვიტოს, დაეთანხმოს თუ არა მას. სწორედ ასე მოიქცა გლადსტონი 1893 წელს, როდესაც ლორდთა პალატამ მხარი არ დაუჭირა მის კანონპროექტს ირლანდიის თვითმმართველობის შესახებ. ანალოგიურ შემთხვევას ჰქონდა ადგილი, როდესაც კემპბელ-ბანერმანის მმართველობის დროს ლორდთა პალატამ უარყო კანონპროექტი განათლების შესახებ და არაერთი სხვა კანონპროექტიც. გლადსტონსაც და კემპბელ-ბანერმანსაც, წესით, პარლამენტი უნდა დაეთხოვათ, მაგრამ არც ასე მოიქცნენ და არც თანამდებობა დაუტოვებიათ, ისევე ისე განაგრძობდნენ ქვეყნის მართვას. მთავრობას, რომლის ფინანსურ კანონპროექტსაც უარყოფენ, ასეთი არჩევანი არ აქვს. იგი უნდა გადადგეს ან პარლამენტი დაითხოვოს, რადგანაც ფულის გარეშე მას ქვეყნის მართვა არ შეუძლია. ყველასათვის ნათელი იყო, რომ ასკვიტი და მისი მომხრეები ლორდთა პალატას აჯობებდნენ. ფაქტობრივად, დაპირისპირება დიდი ხნის წინ უნდა დაწყებულიყო. პარლამენტი (ანუ თემთა პალატა) დაითხოვეს იმ მიზნით, რომ ელექტორატისათვის საშუალება მიეცათ, მომრიგებლის როლი შეესრულებინა მთავრობასა და ლორდთა პალატას შორის ფინანსური კანონპროექტის და, საერთოდ, მთავრობის საკანონმდებლო პროგრამის ირგვლივ დაწყებულ დავაში. ამომრჩეველთა შეხვედრაზე, რომელიც ალბერტ ჰოლში გაიმართა 1909 წლის 10 დეკემბერს, ასკვიტმა აუდიტორიაზე დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა. მან განაცხადა, რომ მომავალ არჩევნებზე სამი უმნიშვნელოვანესი საკითხი იყო გადასაჭრელი. ერთ-ერთი მათგანი კი იყო “ლორდთა პალატის საკანონმდებლო ძალაუფლების ქმედითი შეზღუდვა და შეკვეცა”. “თანამდებობა არ უნდა დავიკავოთ, თუ არ შეგვიძლია შევქმნათ უსაფრთხოების დაცვის გარანტია. ეს კი, როგორც გამოცდილებამ გვიჩვენა, აუცილებელია საკანონმდებლო მიზნებისა და პროგრესული პარტიის ღირსებისათვის”²³, მიმართა ასკვიტმა ხალხს.

ასკვიტის სიტყვები ყველამ იმის მტკიცებულებად ჩათვალა, რომ მას წინასწარ ჰქონდა იმედი, თუ ლორდთა პალატა წინააღმდეგობას გაუწევდა კანონპროექტს, მეფე ედუარდი უყოყმანოდ დათანხმდებოდა ლორდთა პალატის პერებით “გავსებას”. ამგვარად კი შეიზღუდებოდა ზედა პალატის ძალაუფლება. მეფისგან ასეთი წინასწარი დაპირებების მიღება დიდ პრობლემას არ წამოადგენდა, რადგან იმ დროს უხვად გაიცემოდა დაპირებები, გნებავთ წინასწარი დაპირებები და გნებავთ წინასწარი გარანტიები თუ შესაძლო გარანტიები. იგულისხმება მეფის საარჩევნო დაპირებები, რომ არჩევნებში ლიბერალების გამარჯვების შემთხვევაში ლორდთა პალატის წევრების რაოდენობას გაზრდიდა. მაგრამ მეფე თავისი ქმედებით საკონსტიტუციო სამართლებრივ ძალაუფლებას არ აჭარბებდა. ასე იყო თუ ისე, მეფეს ამჯერად ასეთი გარანტიები არავისთვის მიუცია. ალბერტ ჰოლში საარჩევნო მიმართვის გაკეთებიდან ხუთი დღის შემდეგ, მეფემ ასკვიტს უთხრა, რომ დასკვნა გამოი-

²³ ჯენკინსი, “ბალფურის ფინია”, გვ. 109 და 122.

ტანა – მას შეეძლო ასკვიტთან ეთანამშრომლა და პერების რაოდენობა გაეზარდა მხოლოდ მეორე არჩევნების ჩატარების შემდეგ. იგი ფიქრობდა, რომ მთავრობა ლორდთა პალატის უფლებამოსილების შეკვეცას პალატის საერთო დესტრუქციად განიხილავდა. ეს საკითხი შეიძლებოდა ამ ეტაპზე მხოლოდ დღის წესრიგში გაეთვალისწინებინათ, მაგრამ რაიმე კონკრეტული საკანონმდებლო წინადადება წამოყენებული არ იყო. მხოლოდ მას შემდეგ, რაც ელექტორატი საკუთარ მოსაზრებას გამოხატავდა “ასეთი დესტრუქციის განხორციელების კონკრეტული პროექტის” თაობაზე, შესაძლებელი გახდებოდა, რომ მეფეს თავისი როლი შეესრულებინა²⁴.

არჩევნები 1910 წლის იანვარში ჩატარდა. ლიბერალური პარტია 275 ადგილით კვლავაც ყველაზე დიდ პარტიად რჩებოდა, მაგრამ მან დაახლოებით ასი ადგილი დაკარგა. ეს ადგილები დაიკავეს იუნიონისტებმა, რომელთაც სულ 273 ადგილი მოიპოვეს. ლიბერალები აბსოლუტურ უმრავლესობას აღარ წარმოადგენდნენ, მაგრამ შეეძლოთ ხელისუფლებაში დარჩენილიყვნენ, რადგან მათ ისევ და ისევ ირლანდიელი ნაციონალისტები (82 ადგილი) და ლეიბორისტები (40 ადგილი) უჭერდნენ მხარს. აშკარა იყო, რომ ირლანდიური საპარლამენტო პარტია უფრო დაჟინებით დაიწყებდა ირლანდიის თვითმმართველობის კანონპროექტის გატარებას. ამ მიზნის მისაღწევად კი აუცილებლად ჯერ ლორდთა პალატა უნდა გაეჩუმებინათ. ასე რომ, “ვეტოს კანონპროექტის” ან „პარლამენტის შესახებ კანონპროექტის”, როგორც მას უფრო ხშირად მოიხსენიებდნენ, შეტანა ახლა უფრო აქტუალური გახდა, ვიდრე ოდესმე. კანონპროექტის შეტანა მოხდა მარტში და 14 აპრილს იგი თემთა პალატაში პირველივე წაკითხვით მიიღეს. 27 აპრილს თემთა პალატამ ასევე მიიღო 1909 წლის ფინანსური კანონპროექტი, რომლის ხელახლა შეტანა მოხდა ყოველგვარი ცვლილების გარეშე. ერთი დღის შემდეგ კი ლორდთა პალატამ დაამტკიცა “სახალხო ბიუჯეტი”, რითაც გამოხატა თავისი პატივისცემა ამომრჩეველთა მიმართ.

საპარლამენტო კანონპროექტმა ფაქტობრივად გააქარწყლა ლორდთა პალატის ყოველგვარი მოსაზრება ფინანსური კანონპროექტის შესახებ და ორი წლის შემდეგ ვეტოს აბსოლუტური უფლება დაყოვნების უფლებით შეიცვალა. თუ თემთა პალატა კანონპროექტს სამ თანმიმდევრულ საპარლამენტო სესიაზე მიიღებდა და ლორდთა პალატა ყოველ ჯერზე უარყოფდა მას (ან, თუ ლორდთა პალატა მოახდენდა კანონპროექტის შესწორებას მთავრობისათვის მიუღებელი სახით), თემთა პალატას შეეძლო, სამეფო სანქცია მიეღო ლორდთა პალატის თანხმობის გარეშე. ამავე დროს, საპარლამენტო სესიის პერიოდი (ქვედა პალატის ორ არჩევნებს შორის პერიოდი) შვიდი წლიდან ხუთ წლამდე შემცირდა.

როდესაც 1910 წლის 14 აპრილს ასკვიტმა თემთა პალატაში პარლამენტის შესახებ კანონპროექტი მაგიდაზე დადო პირველი წაკითვისათვის, მან თავისი გეგმებიც გაამჟღავნა შემდგომ მოვლენებთან დაკავშირებით. თუ ლორდთა პალატა უარს იტყოდა კანონპროექტის მიღებაზე, მთავრობა დაუყოვნებლივ ურჩევდა მეფეს, მიეღო ღონისძიებები, რომლებიც “ამ პარლამენტში” ამ კონკრეტული კანონპროექტის კანონთა წიგნში შეტანისთვის იყო საჭირო. ეს იმას ნიშნავდა, რომ მიმდინარე საპარლამენტო სესიის განმავლობაში, რომელიც ის-ის იყო

²⁴ ჯენკინსი, “ბალფურის ფინია”, გვ. 123.

დაიწყო, კანონპროექტი, ყველაფრის მიუხედავად, უნდა გაეტარებინათ. თუ ასე არ მოხდებოდა, მთავრობა გადადგებოდა ან მეფეს ურჩევდა პარლამენტი დაეთხოვა, მაგრამ ამ უკანასკნელ შემთხვევაში მთავრობას უნდა მიეღო წინასწარი დაპირება, რომელზეც მას უარი უთხრეს 1909 წლის დეკემბერში²⁵. საქმე სერიოზულად იყო. ასკვიტი დამოკიდებული იყო ირლანდიელი ნაციონალისტების მხარდაჭერაზე. ამას გარდა, მას სურდა ლორდთა პალატასთან უთანხმოება ერთხელ და სამუდამოდ დასრულებულიყო, მაგრამ მეფეს არ სურდა რაიმე გარანტიის მიცემა 1910 წლის არჩევნებამდე. იგი არ აპირებდა ლორდთა პალატა მეორე არჩევნების ჩატარებამდე გაეფართოვებინა. ასკვიტის მთავრობა მას ამ საკითხთან დაკავშირებული რეკომენდაციით მაინც დაუპირისპირდებოდა, თუ ლორდთა პალატა კანონპროექტს მხარს არ დაუჭერდა. და უკვე მაშინ, თუ მეფეს თანამშრომლობა არ ენდომებოდა, მთავრობა გადადგებოდა. იყო მეორე ვერსიაც: თუ მეფე მთავრობასთან ითანამშრომლებდა ლიბერალების გამარჯვების შემთხვევაში, მაშინ მთავრობა არჩევნებს დანიშნავდა.

1910 წლის 28 აპრილს პარლამენტი დაითხოვეს და მცირე საგაზაფხულო შესვენება გამოცხადდა. ასკვიტი საზღვარგარეთ გაემგზავრა ადმირალის იახტით “ენჩანთრის”. იგი ხმელთაშუა ზღვაზე აპირებდა მოგზაურობას, მაგრამ რამდენიმე დღის შემდეგ სასწრაფოდ მოუწია უკან დაბრუნება, რადგან სამხრეთ ესპანეთის სანაპიროდან სრულიად მოულოდნელი ცნობა მოუტანეს: მეფე ედუარდი სიკვდილის პირას იყო. ამ მოვლენამ სულ მთლად შეცვალა პოლიტიკური მდგომარეობა ბრიტანეთში.

მეფე მოკვდა, გაუმარჯოს მეფეს! იახტაზევე, ასკვიტმა თავისი შემდგომი ნაბიჯი გათვალა. “ისეთი კრიზისი გველის, როგორიც თითქმის არ ახსოვს ჩვენი კონსტიტუციის ისტორიას”, წერდა იგი მოგვიანებით²⁶. პოლიტიკურად გამოუცდელი ჯორჯ V მმართველობის სადავეებს იბარებდა მამამისის, მეფე ედუარდისგან, რომელიც თავიდანვე ჩართული იყო მთავრობისა და ლორდთა პალატის დაპირისპირებაში. ამ ურთიერთობაში საბოლოოდ გადამწყვეტ როლს მაინც მეფე ასრულებდა. ბრიტანეთის დაუწერელ კონსტიტუციაში “გაურკვეველი ადგილების”²⁷ არსებობის და დოკუმენტებთან დაკავშირებული ქაოსის გამო, მეფეს, წინააღმდეგობრივი რეკომენდაციების მიღების შემთხვევაში, მხოლოდ საკუთარ მოსაზრებებსა და გადაწყვეტილებებზე უწევდა დაყრდნობა. ასკვიტმა გადაწყვიტა, რომ უნდა ეცადათ ლიბერალებსა და კონსერვატორებს შორის პოლიტიკური კომპრომისისთვის მიეღწიათ მთელ რიგ მნიშვნელოვან საკითხებთან, მათ შორის ლორდთა პალატის საკითხთან დაკავშირებით. ახალმა მეფემაც და იუნიონისტებმაც გარკვეულწილად მიიღეს ეს აზრი, მაგრამ ამისდა მიუხედავად, მათ შეთანხმებას ვერ მიაღწიეს 1910 წლის ივნისიდან ნოემბრამდე გამართულ საკონსტიტუციო კონფერენციაზე, რომელიც რვა უმაღლესი პოლიტიკური მოღვაწის შეხვედრების სახით ჩატარდა. კონფერენციაში მონაწილე პოლიტიკურ მოღვაწეთა შორის იყვნენ ასკვიტი და ლოიდ ჯორჯი ლიბერალების მხრიდან და ბალფური და ლანზდაუნი იუნიონისტების მხრიდან. მხარეები ახლა კიდევ უფრო მეტად დაუპირისპირდნენ ერთმანეთს. როგორც ჩანდა, “კონსტიტუციური “დამცავი სარქველის” გამოყენების აუცილებლობა გარ-

²⁵ ჯენკინსი, “ბალფურის ფინია”, გვ. 132-133.

²⁶ ნიკოლსონი, “ჯორჯ V”, გვ. 124; ჯენკინსის, “ბალფურის ფინიაში”, გვ. 146, სიტყვა “თითქმის” გამოტოვებულია.

²⁷ იხ. ნიკოლსონი, ციტირებული ნაშრომი, თავი VIII, სადაც ავტორი მოკლედ აღწერს ბრიტანეთის მონარქიის მიდგომას კონსტიტუციისადმი.

დაუფალი იყო²⁸. ყველა ეთანხმებოდა იმ აზრს, რომ ახალი არჩევნების ჩატარებამდე მიზანს ვერ მიაღწევდნენ²⁹. ამგვარად, პარლამენტი კიდევ ერთხელ დაითხოვეს 1910 წლის ნოემბრის ბოლოს, მაგრამ ეს მანამდე არ მოხდა, სანამ ასკვიტმა, იმ სცენარის მიხედვით, რომელიც მან თემთა პალატაში ჩამოაყალიბა 14 აპრილს, მეფე ჯორჯისგან არ მიიღო წინასწარი მტკიცე დაპირება, რომელზეც მეფე ედუარდმა უარი უთხრა 1909 წლის დეკემბერში. მეფესთან შეხვედრა 16 ნოემბერს შედგა. “ეს შეხვედრა ყველაზე მნიშვნელოვანი პოლიტიკური მოვლენა იყო ჩემს ცხოვრებაში”, აღნიშნავდა ასკვიტი. მეფემ კი თავის დღიურში შემდეგი ჩანაწერი გააკეთა:

ხანგრძლივი საუბრის შემდეგ, ჩემი სურვილისდა საწინააღმდეგოდ, დავთანხმდი, საიდუმლოდ გავურიგდე მინისტრთა კაბინეტს. იმ შემთხვევაში, თუ იგი საყოველთაო არჩევნებში ხმათა უმრავლესობას მოიპოვებს, ჩემს პრეროგატივას გამოვიყენებ და პერების რაოდენობას გავზრდი. ძალიან არ მინდა ამის გაკეთება, მაგრამ იძულებული ვარ დავთანხმდე. მეტი გზა არ მაქვს. უნდა ავიცილო მინისტრთა კაბინეტის გადადგომა, რადგან ეს დიდი უბედურება იქნება³⁰.

1910 წლის დეკემბერში ჩატარებულ არჩევნებს მნიშვნელოვანი ცვლილებები არ მოუტანია. ასკვიტის მთავრობას შეეძლო ქვეყნის მართვა განეგრძო. “კონსტიტუციური ბრძოლა” კი, რომელიც თვეების განმავლობაში დახურულ კარს მიღმა მიმდინარეობდა კონსერვატორებთან წარუმატებელი მოლაპარაკებების ფონზე, ახლა უკვე საჯაროდ შეიძლება განახლებულიყო.

პარლამენტის შესახებ კანონპროექტი, რომელმაც პარლამენტის დათხოვნის გამო ძალა დაკარგა, ხელახლა შეიტანეს ზუსტად იმავე ფორმით, რა ფორმითაც იგი პირველი წაკითხვითვე გაატარეს თემთა პალატაში 1910 წელს, რის შემდეგაც იგი მოლოდინის რეჟიმში იყო კონსტიტუციური კონფერენციის შედეგების მიღებამდე. 1911 წლის 15 მაისს თემთა პალატაში ჩატარდა კანონპროექტის მესამე და საბოლოო წაკითხვა და იგი მიიღეს 362 ხმით 241-ის წინააღმდეგ. ამის შემდეგ კანონპროექტი გადაეცა ლორდთა პალატას, სადაც ჩვეულებისამებრ, იგი მეორე წაკითხვით მიიღეს, ბოლოს კი, “საკომიტეტო სტადიაზე” მთელი რიგი დესტრუქციული შესწორებებით (“დამღუპველი შესწორებები”) კრიტიკის ქარცეცხლში გაატარეს. ეს მთავრობისთვის პირდაპირი გამოწვევა იყო. განსაკუთრებით ეს ენება ლორდ ლანზდაუნის მიერ წამოყენებულ შესწორებას, რომელსაც ლორდთა პალატის ლიდერი, ლორდ მორლი აფასებდა როგორც “კანონპროექტის ნაფლეთებად ქცევას”. აშკარა იყო, რომ მთავრობა ამ შესწორებებს ვერ მიიღებდა. მან მეფეს აცნობა, რომ თემთა პალატა შესწორებების ერთობლივად უარყოფას აპირებდა ისევე, როგორც ეს 1906 წლის დეკემბერში მოხდა, როდესაც განიხილებოდა “კანონპროექტი განათლების შესახებ”. შემდეგ უკვე ფაქტის წინაშე დადგებოდნენ. აუცილებელი იყო ლორდთა პალატის გაფართოება წევრების

²⁸ ჯენკინსი, ციტირებული ნაშრომი, გვ. 143; იხ. ასევე კოსი, “ასკვიტი”, გვ. 128.

²⁹ იხ. ნიკოლსონი, ციტირებული ნაშრომი, გვ. 127; ჯენკინსი, ციტირებული ნაშრომი, გვ. 147 და 173.

³⁰ ჯენკინსი, “ბალფურის ფინია”, გვ. 178. ჯენკინსი ბოლო შვიდ სიტყვას დახრილი შრიფტით გამოყოფს; იგი დაწვრილებით განიხილავს საკითხს, მიაწოდა თუ არა ლორდ კნოლისმა, ერთ-ერთმა მეფის ორ მდივანთაგან, მეფეს სწორი ინფორმაცია იმის შესახებ, რომ ბალფურს არ სურდა მიეღო მთავრობის ჩამოყალიბებასთან დაკავშირებული მოწვევა. ნიკოლსონის მიერ ჩატარებულმა კვლევამ ამ საკითხს ნათელი მოჰფინა.

საკმარისი რაოდენობით, რათა კანონპროექტი თავისი საწყისი ფორმით გატარებულიყო. ამავე დროს, ლორდთა პალატის წევრთა რიცხვის გაზრდით შეიქმნებოდა უმრავლესობა ირლანდიის თვითმმართველობის საკითხის გადასაჭრელად, რაც უკიდურესად მნიშვნელოვანი საკითხი იყო და ყოველთვის მწვავედ იდგა ვეტოს უფლების შეზღუდვისათვის ბრძოლის კონტექსტში.

მაგრამ მოვლენები ძალიან სწრაფად ვითარდებოდა მეფისათვის, რომელსაც არ ეგონა, რომ ლორდთა პალატა წინდაუხედაობას გამოიჩინდა და უარს იტყოდა საკუთარი შესწორებების ერთობლივად უარყოფაზე. მან მხარი დაუჭირა იმ მოსაზრებას, რომ ლორდთა პალატის წევრებთან ერთად თანმიმდევრულად განეხილათ ყოველი შესწორების ყოველი პუნქტი და გადაწყვეტილება ინდივიდუალურად მიეღოთ თითოეული შესწორების შესახებ. უფრო მნიშვნელოვანი იყო ის ფაქტი, რომ პერების რაოდენობის გაზრდამდე, მეფეს სურდა ლორდთა პალატას საშუალება ჰქონოდა, კენჭი ეყარა პარლამენტის შესახებ კანონმდებლობისთვის იმ ფორმით, რა ფორმითაც თემთა პალატამ დააბრუნა იგი. მეფე ფიქრობდა, რომ ახლა, როდესაც ლორდთა პალატამ იცოდა, რომ თუ უარს იტყოდა კანონპროექტის გატარებაზე, მთავრობა “ნოემბრის დაპირებებით” ისარგებლებდა, შესაძლოა გადაწყვეტილება შეეცვალა. ახლა უკვე ფარდა აეხადა საიდუმლოს დაპირებების შესახებ და შესაძლოა ამას ცვლილებები გამოეწვია. მთავრობა მაშინვე დათანხმდა მეფის სურვილს ორივე საკითხთან დაკავშირებით. ეს მართლაც მნიშვნელოვანი თანხმობა იყო. თუ ლორდთა პალატა უკან დაიხვედა, როგორც ეს 1832 წელს მოხდა, მაშინ იგი აღარ გაფართოვდებოდა. თუ ასე მოხდებოდა, მთავრობა მიიღებდა პარლამენტის შესახებ აქტს, მაგრამ მაშინ ირლანდიის თვითმმართველობის საკითხის გადაჭრა მხოლოდ ამ აქტის საშუალებით იქნებოდა შესაძლებელი და ეს საქმე კიდევ ერთხელ დაყოვნდებოდა.

1911 წლის 20 ივლისს ბალფურისა და ლანზდაუნისათვის გაგზავნილი წერილით, ასკვიტიმა ორ კონსერვატორ ლიდერს აცნობა მეფის ნება, თავისი პრეროგატივის გამოყენებით უზრუნველყო პარლამენტის შესახებ კანონის კანონთა წიგნში გადატანა “არსებითად იმავე ფორმით, რა ფორმითაც დოკუმენტმა თემთა პალატა დატოვა”³¹. დაუყოვნებლივ მოიწვიეს კონსერვატორული ჩრდილოვანი კაბინეტის სხდომა, სადაც აზრთა დიდი სხვადასხვაობა წარმოიშვა იმის შესახებ, თუ რა კურსი აერჩიათ. ლორდი ლანზდაუნი, რომელიც ყველაზე წინააღმდეგობრივი შესწორების ავტორი იყო და დღემდე ჯიუტად იდგა თავის პოზიციაზე, ახლა ფიქრობდა, რომ წინააღმდეგობას აზრი აღარ ჰქონდა. ამდენად, მან იუნიონისტ პერებს შესთავაზა თავი შეეკავებინათ პარლამენტის შესახებ კანონპროექტის შესახებ საბოლოო გადაწყვეტილებისათვის კენჭისყრისაგან და ამგვარად ხელი არ შეეშალათ კანონპროექტის გატარებისათვის. მას ცამეტი კოლეგა დაეთანხმა, მაგრამ დანარჩენმა რვამ განაცხადა, რომ ერჩიათ “სიღარიბეში ამოხდომოდან სული”, ვიდრე ამ წინადადებას დათანხმებოდნენ. ამდენად, “იუნიონისტთა არმიის ლორდთა პალატის ფრთას” ხმა უნდა მიეცა კანონპროექტის საწინააღმდეგოდ, მიუხედავად იმისა, თუ რა შედეგი მოჰყვებოდა ამას. აზრთა ამგვარი სხვადასხვაობა ჩრდილოვანი კაბინეტის გარეთაც გაგრძელდა. ლორდ ლანზდაუნის “თავიზღვევია” პოლიტიკოსებს დაუპირისპირდნენ

³¹ ჯენკინსი, “ბალფურის ფინია”, გვ. 219.

“შუბლმაგარი” პოლიტიკოსები, რომელთაც ლიდერად უხუცესი ლორდი ჰოლსბერი აირჩიეს. ლორდ კერზონი, რომელიც თავდაპირველად მკაცრი კურსის გამტარებელი იყო, ისე იყო შეწუხებული პერების რიგების გაზრდის შემთხვევაში ლორდთა პალატის პრესტიჟის დაკარგვით, რომ დაიწყო გამოძიება, საჭიროების შემთხვევაში რამდენი იუნიონისტი პერი მისცემდა ხმას კანონპროექტის სასარგებლოდ. როგორც კონსერვატორული ჩრდილოვანი კაბინეტის წევრი, იგი გრძნობდა, რომ უმრავლესობის მიერ არჩეული პოლიტიკის ერთგული უნდა ყოფილიყო და “ლანზდაუნთან ერთად კენჭისყრაში მონაწილეობისგან თავი შეეკავებინა”.

დიდი გაურკვეველობა არსებობდა ლორდთა პალატის გაფართოების შემთხვევაში საჭირო ახალი პერების რაოდენობასთან დაკავშირებით. ჩრდილოვანი კაბინეტის წევრებისათვის 1911 წლის 22 ივლისს მიწერილ, მაგრამ გაუგზავნელ წერილში ბალფური 50-100 ახალი ლორდის დანიშვნას “ინდიფერენტულობის საკითხად” განიხილავდა³². უკიდურესი კონსერვატორები კი იმედს იტოვებდნენ, რომ ამაზე უარესი აღარაფერი დაემართებოდათ. თუ იუნიონისტი პერთა დიდი ნაწილი თავს შეიკავებდა ლორდ ლანზდაუნთან ერთად, კანონპროექტის უარყოფის შემდეგ საჭირო არ იქნებოდა პერთა რაოდენობის იმაზე მეტად გაზრდა, ვიდრე ეს მოხდა სამთავრობო ჯარებთან მიმართებაში უკიდურეს კონსერვატორთა უპირატესობის გასანეიტრალელებლად. მაგრამ ვინ იცის, მომავალი კენჭისყრის დროს, შემდეგ საპარლამენტო სესიაზე, რამდენი ადამიანი შეიკავებდა თავს ხელახლა წამოყენებულ პარლამენტის კანონპროექტთან დაკავშირებით? თუ მთავრობას ნამდვილად სურდა, რომ ლორდთა პალატაში კონსერვატორთა უპირატესობა მოესპო, მაშინ საჭირო იქნებოდა ასობით ლიბერალი პერის “შექმნა” და კონსერვატორთა “წალეკვა”. ეს ისეთი რამ იყო, რასაც ბალფური ნამდვილად ძლიერად ეწინააღმდეგებოდა და არა მარტო ბალფური. ამასობაში მთავრობა ბრძოლისთვის ემზადებოდა. ასკვიტის დოკუმენტებში ნაპოვნია ჩამონათვალი, რომელშიც მითითებულია პერობის 249 შესაბამისი კანდიდატი. ასე რომ, ის უკვე საკმაოდ იყო დაწინაურებული ამ სამზადისში³³. შინაგან საქმეთა მინისტრი, უინსტონ ჩერჩილიც თითქმის მზად იყო ხმაურიანი დაპირისპირებისთვის. მან თემთა პალატაში შემდეგი კომენტარი გააკეთა: “რატომ არ უნდა ‘შექმნათ’ თუნდაც 400-500 ახალი პერი?”³⁴

³² ჯენკინსი, “ბალფურის ფინია”, გვ. 226.

³³ ჯენკინსი, ციტირებული ნაშრომი, გვ. 248. დოკუმენტში არაფერია ნათქვამი იმის შესახებ, თუ რის მიხედვით მიუთითა ეს ციფრი ასკვიტმა, მაგრამ დარწმუნებული ვარ, იგი უფრო სერიოზულად უყურებდა თავის ამოცანას, ვიდრე მინისტრი თოლირანდი, როდესაც 1815 წლის ზაფხულში მან ლორდთა პალატისთვის შესაბამისი კანდიდატები მოიძია: “ასეთი მნიშვნელოვანი პატრონაჟი დიდი პასუხისმგებლობა იყო, მაგრამ თოლირანდი ამას სერიოზულად არ უყურებდა. ვიტროლესი აღწერს სცენას, რომელიც თავად ნახა. “ერთ დღესაც მ. დე თოლირანდთან სახლში მივედი და ვნახე, რომ მ. პასკვიერი იყო მასთან. თოლირანდი წინ და უკან დადიოდა, პასკვიერი კი იჯდა და ხელში კალამი ეჭირა. ‘იცი რა’, მითხრა თოლირანდმა, “ახალ პერებს ‘ვქმნი’”. მალე პალატების შეხვედრა იქნება. არ ვიცი რა გავლენა გვექნება დეპუტატთა პალატაში და დარწმუნებული უნდა ვიყო, რომ ლორდთა პალატა დაგვეხმარება”. შემდეგ პრინცმა (თოლირანდი ნაპოლეონ-მა დააწინაურა 1806 წელს და მიანიჭა ბენევენტოს პრინცის წოდება) ისევ გააგრძელა აქეთ-იქით სიარული და თან მიუთითებდა სახელებს, რაც კი მოუვიდოდა თავში, თითქოს წვეულების ან მეჯლისის საქმეს აგვარებდა და სტუმრების სიას ადგენდა”. როცა მთავრობის სხვა წევრებიც მოვიდნენ, მათაც სთხოვდა, სახელების მოფიქრებაში დახმარებოდნენ. თავად ვიტროლესმა ერთი თუ ორი სახელი დაასახელა, მათ შორის ერთერთი გამორჩეული მეზღვაურის. თოლირანდი ნასიამოვნებით დარჩა – “ეს ფლოტისთვის სასიამოვნო იქნება”, თქვა მან და შესაბამისი უწყების მინისტრს სთხოვა კიდევ რამდენიმე ადმირალის სახელი და გვარი დაესახელებინა”. იხ. Duff Cooper, Talleyrand, 1932, გვ. 275.

³⁴ ჯენკინსი, “ბალფურის ფინია”, გვ. 248, შენიშვნა 1. მეფე ედუარდსაც და მეფე ჯორჯსაც ეშინოდათ, რომ დასაცინი გახდებოდნენ ამდენი ახალი “მარიონეტი პერის” შექმნის გამო. რა დაგვაშახსოვრდება როგორც მეფის “მთავარი ღირსება”? მარიონეტი მეფე? იხ. ნიკოლსონი, “ჯორჯ V”, გვ. 149 და ჯენკინსი, ციტირებული ნაშრომი, გვ. 234.

ლორდთა პალატაში საბოლოო კენჭისყრის წინა პერიოდში გაცხარებული ლობირება მიმდინარეობდა სხვადასხვა მოსაზრებათა სასარგებლოდ. ფიქრობდნენ, რომ დაახლოებით 300 იუნონისტი პერი გაჰყვებოდა თავის ლიდერს – ლანზდაუნს და თავს შეიკავებდა ხმის მიცემისგან. მთავრობას თავისი მხარდამჭერები ჰყავდა – დაახლოებით 100 ხმა. თითქმის იგივე რაოდენობა ჰქონდათ უკიდურეს კონსერვატორებსაც. ასე რომ, შეიქმნებოდა კრიტიკული მდგომარეობა, რომელიც დიდად იქნებოდა დამოკიდებული დამოუკიდებელ პერთა (მათ შორის რამდენიმე ეპისკოპოსის) მცირე რაოდენობაზე, განსაკუთრებით კი კონსერვატორ პერთა რაოდენობაზე, რომლებიც კერზონის მტკიცებით, სამთავრობო ლობის ნაწილი გახდებოდნენ. ეს, უკიდურესი კონსერვატორების აზრით, სიმდაბლე იყო და ამიტომ ასეთ ადამიანებს “ვირთხები” უწოდეს.

მგონი დროა, ამ ცოტა არ იყოს და რთულ საკითხზე საუბარი დავასრულოთ. მას შემდეგ, რაც თემთა პალატამ გადაწყვიტა ლორდთა პალატის მიერ შემოთავაზებული დაუშვებელი შესწორებები არ მიეღო, ლორდმა მორლიმ ხელახლა შეიტანა პარლამენტის შესახებ კანონპროექტი ლორდთა პალატაში, სადაც ორდლიანი დებატები გაიმართა მისი წინადადების ირგვლივ. წინადადებაში ნათქვამი იყო, “ლორდთა პალატა აღნიშნული შესწორებების მიღებას დაჟინებით არ მოითხოვდა”. ამ შეთავაზების უარყოფა პარლამენტის შესახებ კანონპროექტის დასასრულს ნიშნავდა, მისი გატარება კი – კანონპროექტის წარდგენას მონარქის თანხმობაზე და შემდეგ მის გადატანას კოდექსში. ლორდები, რომლებიც წინადადების სასარგებლოდ აძლევდნენ ხმას, “მომხრეთა” ლობისტები გახდნენ, ისინი კი, ვინც წინადადებას ხმას არ აძლევდნენ – “მოწინააღმდეგეთა” ლობისტები. დებატები 1911 წლის 9 და 10 აგვისტოს გაიმართა. ბოლო წუთამდე უკიდურეს კონსერვატორებს სჯეროდათ, რომ ლორდთა პალატაში პერების “მოზღვაგებისთვის” სერიოზულად არ უნდა შეეხედათ. ეს დიდად აშფოთებდა სერ ართურ ბიგეს, მეფის მდივანს, რომელსაც არც თუ ისე დიდი ხნის წინ პერობა მიანიჭეს და ახლა ლორდ სტამფორდამის სახელით იცნობდნენ. ის ფიქრობდა, რომ თუ პერების “მოზღვაგების” საკითხს საკმარისად სერიოზულად არ შეხედავდნენ, კანონპროექტის საქმე შეიძლება ცუდად წასულიყო. ამის გამო, იგი მეფის თანხმობით დაუკავშირდა ლორდ მორლის და შეადგინა განცხადების ტექსტი, რომელიც მორლის დებატების დროს უნდა წაეკითხა. მორლის ეს ტექსტი გულის ჯიბეში ედო, როდესაც ასპარეზზე გამოჩნდა. საგულდაგულოდ შერჩეულ მომენტში მან ტექსტის კითხვა დაიწყო:

თუ ამ საღამოს, კანონპროექტი დამარცხდება, მე, როგორც მთავრობის წარმომადგენელი, სრული პასუხისმგებლობით ვაცხადებ, რომ მისი უდიდებულესობა სანქციას გასცემს პერების რიგების საკმარისი რაოდენობით შევსებაზე იმისათვის, რომ არ მოხდეს ოპოზიციური პარტიების გაერთიანება, რამაც შეიძლება პარლამენტის კანონმდებლობის მეორედ დამარცხება განაპირობოს.

“მე მგონი ეს საკმარისად დამაჯერებელია”, განაცხადა მორლიმ და მათთვის, ვინც მაინც ვერაფერს მიხვდა, დაამატა: “ჩემი წინადადების საწინააღმდეგოდ მიცემული ყოველი ხმა იქნება პერების “მოზღვაგების” მხარდასაჭერად მიცემული ხმა”³⁵. დრო იყო ხმის მიცემა

³⁵ ჯენკინსი, “ბალფურის ფინია”, გვ. 260; ნიკოლსონი, “ჯორჯ V”, გვ. 154.

დაეწყით. ბოლო კვირების მანძილზე პოლიტიკური მღელვარება სულ უფრო იზრდებოდა. ბოლო წუთამდე დარწმუნებით ვერაფერს იტყოდი ხმების შესახებ. მდგომარეობას სულ უფრო ძაბავდა ცხელი ტალღა, რომელიც იმ დროს ბრიტანეთს წამლავდა. საბოლოო შედეგები ასეთი იყო: “მომხრე – 131; მოწინააღმდეგე – 114”. 81 ლიბერალმა, რომელთაც მორლიმ სიტყვით მიმართა, გადამწყვეტი მხარდაჭერა მიიღო 37 იუნიონისტისა და 13 ეპისკოპოსისაგან. “ჩვენ ეპისკოპოსებმა და “ვირთხებმა” დაგვამარცხეს”, განაცხადა ერთ ერთმა გამწარებულმა რადიკალმა კონსერვატორმა. მეფემ კი შვებით ამოისუნთქა: “საბედნიეროდ ამცდა პერების რაოდენობის კიდევ უფრო მეტად გაზრდით გამოწვეული სირცხვილი“- წერდა იგი თავის დღიურში. ლორდი სტამფორდემისადმი მიწერილ წერილში კი მეფე აღნიშნავდა: “იძულებული რომ გავმხდარიყავი და პერების რაოდენობა გამეზარდა, ის აღარასოდეს ვიქნებოდი, რაც ვარ”³⁶. პარლამენტის შესახებ კანონპროექტმა 1911 წლის 18 აგვისტოს მონარქის თანხმობა მიიღო და ამგვარად 1911 წლის პარლამენტის შესახებ კანონად იქცა. ასკვიტის მთავრობასა და ლორდთა პალატას შორის დაპირისპირებას ბოლო მოეღო. ისევე როგორც 1832 წელს, კიდევ ერთხელ შეიძლებოდა ეთქვათ: “ვიგი პერების მიერ წალეკვას, ლორდთა პალატამ კანონპროექტის გატარება არჩია”.

ახლა კი, მოდით სხვა თემებსაც შევხვით. მაგალითად, ვისაუროთ ამერიკაზე, სადაც მეფე კანონია.

სასამართლოს გავსება

“ეს კონსტიტუცია... იქნება ქვეყნის უზენაესი კანონი“- ვკითხულობთ შეერთებული შტატების კონსტიტუციის VI მუხლის მე-2 პუნქტში, რომელსაც “უზენაესობის დებულებას” უწოდებენ. ცნობილი საქმის “მარბერი მედისონის წინააღმდეგ” (1803) განხილვისას, ჯონ მარშალმა, შეერთებული შტატების უზენაესი სასამართლოს თავმჯდომარემ, აღნიშნული პუნქტის მიხედვით, გააკეთა დასკვნა, რომ სასამართლოს უფლება აქვს და მოეთხოვება კიდევ შეამოწმოს ფედერალური კანონების შესაბამისობა კონსტიტუციასთან. ასევე, ფედერალური კანონების (ცნობილია როგორც “კონგრესის კანონები”, მაგრამ ზოგჯერ “ფედერალური კანონების” სახელითაც მოიხსენიებენ) მსგავსად, სასამართლოს შეუძლია, გამოიყენოს “შტატის კანონები” (კავშირში შემავალი შტატების კანონები) მხოლოდ იმ შემთხვევაში და იმდენად, რამდენადაც ისინი, სასამართლოს აზრით, კონსტიტუციას შეესაბამებიან. ეს საკითხი ისე მარტივი არაა, როგორც ერთი შეხედვით ჩანს.

ამერიკის კონსტიტუცია ეფუძნება ხელისუფლებათა მკაცრ განაწილებას, გამიჯვნას. I მუხლი იწყება სიტყვებით “ყოველი საკანონმდებლო უფლებამოსილება, რომელსაც ანიჭებს

³⁶ ნიკოლსონი, “ჯორჯ V”, გვ. 155.

ეს კონსტიტუცია, ეკუთვნის შეერთებული შტატების კონგრესს ...”, II მუხლის კი ასე იწყება: “აღმარულელები ხელისუფლება ეკუთვნის ამერიკის შეერთებული შტატების პრეზიდენტს...”. ხოლო III მუხლი - “შეერთებული შტატების სასამართლო ხელისუფლება ეკუთვნის უზენაეს სასამართლოს და ქვემდგომ სასამართლოებს, როგორც არის კონგრესი, რომლებიც დროდადრო ადგენენ და აწესებენ...”, რამდენადაც კონსტიტუცია ქვეყნის უმაღლესი კანონია, თავისთავად, სამივე ხელისუფლება კონსტიტუციას უნდა დაემორჩილოს, მაგრამ, რატომ უნდა ჰქონდეთ სასამართლოებს უფლება, რომ გადაწყვიტონ, თუ როგორ მოახდინოს დანარჩენმა ორმა ხელისუფლებამ კონსტიტუციის განმარტება? მიიტომ- განაცხადა ჯონ მარშალმა, რომ “ემფატიკურად სასამართლო ხელისუფლების კომპეტენციასა და მოვალეობაში შედის იმის განსაზღვრა, თუ რა არის კანონი”. რატომ? აი რატომ! სასამართლო კონტროლის უფლებამოსილება ამერიკის საკონსტიტუციო სამართლის უმნიშვნელოვანეს კომპონენტად და შეიძლება ითქვას, რომ მის ბირთვადაც კი იქცა. ეს სასამართლოებს, განსაკუთრებით კი უმაღლეს სასამართლოს ვაშინგტონის უზენაეს სასამართლოს - დიდ ძალაუფლებას ანიჭებს³⁷. უფლებამოსილება, რა თქმა უნდა, უსაზღვრო არ არის, უზენაესმა სასამართლომ კი კარგად იცის საკუთარი შესაძლებლობების ზღვარი და ისიც, რომ სიამაყეს ერთი ნაბიჯი უკლია დაცემამდე. მაგრამ იყო დრო, როდესაც სასამართლო ორი დანარჩენი ხელისუფლების აღშფოთებას იწვევდა და ამით საკუთარ პოზიციას უქმნიდა საფრთხეს. “მე შეიძლება ბევრი არაფერი მესმის კანონის შესახებ”, განაცხადა ერთხელ განრისხებულმა პრეზიდენტმა თეოდორ რუზველტმა, “მაგრამ ის კი ნამდვილად ვიცი, რომ მოსამართლეებს ღმერთის მაინც უნდა ეშინოდეთ”. ამას ამბობდა თედი რუზველტი, რომელსაც “ხავერდის ხელთათმანიან რკინის ხელს” ადარებდნენ, მაგრამ ნამდვილად ძლიერი დაპირისპირება ერთი მხრივ პრეზიდენტსა და კონგრესს შორის, მეორე მხრივ კი უზენაეს სასამართლოსა და პრეზიდენტს შორის მაინც არ დაწყებულა მისი შორეული ნათესავის, ფრანკლინ D დელანო რუზველტის პრეზიდენტად არჩევამდე. ეს დაპირისპირება აღწერილია ერთ ძალიან საინტერესო წიგნში, რომლის ავტორია შემდგომში გენერალური პროკურორი და უზენაესი სასამართლოს წევრი რობერტ ჯექსონი, რომელსაც, როგორც გენერალური პროკურორის თანაშემწეს, უშუალოდ შეეხო ეს მოვლენა. წიგნის სათაურია “ბრძოლა სასამართლო უზენაესობისათვის: ამერიკის ძალაუფლების პოლიტიკის კრიზისის კვლევა”³⁸. ეს სათაური ჯენკინსის “ბალფურის ფინიას” ერთ ერთ ქვესათაურს წააგავს. საინტერესოა კიდევ ერთი მსგავსება. ჯექსონი აღწერს “ბრძოლას” მთავრობის სისტემის დემოკრატიულ და არადემოკრატიულ ელემენტებს შორის და აღნიშნავს, რომ პირველი ბრძოლის არაორდინალურ საშუალებებს მიმართავდა, უკანასკნელი კი იძულებული იყო, წყენა ჩაეყლაპა. მოდით, უფრო დაწვრილებით ვნახოთ, როგორ მოხდა ეს ყველაფერი ამერიკაში.

³⁷ ილუსტრირებული ბუკლეტი “თანაბარი მართლმსაჯულება კანონის მიხედვით. უზენაესი სასამართლო ამერიკის ცხოვრებაში”, 1965, დაწერილია არასპეციალისტი მკითხველისთვის. გამოქვეყნდა ფედერალური კოლეგიის ასოციაციის ფონდის მიერ. ბუკლეტში მკაფიოდ არის აღწერილი უზენაესი სასამართლოს პოზიცია ამერიკულ საზოგადოებაში. სტანდარტული ნაშრომი უზენაესი სასამართლოს შესახებ ეკუთვნის ჩარლზ უორენს: “უზენაესი სასამართლო შეერთებული შტატების ისტორიაში”, მე-2 ნაწილი, 1922. სასამართლოს და პრეცედენტის სამართლის შესახებ უამრავი ლიტერატურა არსებობს. ამ საკითხთან დაკავშირებით მოკლე, მაგრამ ძალიან შთამბეჭდავ მიმოხილვას წარმოგიდგინებ რობერტ გ. მაკკლოსკი, “ამერიკის უზენაესი სასამართლო”, 1960, მე-3 გამოცემა; გადახედილია სანფორს ლევისონის მიერ, 2000.

³⁸ Robert H. Jackson, *The Struggle for Judicial Supremacy. A Study of a Crisis in American Power Politics*, 1941. თემა დაწვრილებით განხილულია ნაშრომში Fred Rodell, *Nine Men. A Political History of the Supreme Court of the United States from 1790 to 1955*, 1955. ნაშრომის მეშვიდე თავი ეძღვნება სწორედ იმ კონფლიქტს, რომელსაც ჩვენ განვიხილავთ.

1930-იანი წლების დასაწყისში ამერიკა მძიმე ეკონომიკურ და სოციალურ კრიზისს განიცდიდა. რესპუბლიკელმა პრეზიდენტმა ჰერბერტ ჰუვერმა სცადა, ქვეყანა ამ მდგომარეობიდან გამოეყვანა, მაგრამ ამაოდ. ფრანკლინ დელანო რუზველტმა, პრეზიდენტობის დემოკრატიკანდიდატმა, 1932 წლის ივლისში ჩიკაგოში გამართულ დემოკრატიული პარტიის კონვენციაზე თავის მხარდამჭერებს მიმართა: “გპირდებით თქვენ და ვპირდები ჩემს თავს ახალ კურსს ამერიკელი ხალხისათვის”. ნოემბერში რუზველტმა დიდი უპირატესობით გაიმარჯვა არჩევნებში. პარალელურად გამართული კონგრესის არჩევნები კი დემოკრატებმა მოიგეს. 1933 წლის 4 მარტს უმაღლესი სასამართლოს თავმჯდომარემ, ჰიუზმა ახალი პრეზიდენტის წინაშე დადო ფიცი. რვა დღის შემდეგ კი ფრანკლინ დელანო რუზველტმა დაიწყო ამერიკელ ხალხთან საუბრების პირველი სერია “საუბრები ბუზართან” (რადიო გადაცემები თეთრი სახლიდან)³⁹.

დაპირებული ახალი კურსი ძალიან სწრაფად ჩამოყალიბდა. “100 დღის” განმავლობაში თანამდებობაზე ყოფნის პირველი სამი თვის მანძილზე რუზველტმა თხუთმეტი ძალიან მნიშვნელოვანი კანონპროექტი წარუდგინა კონგრესს. შეადგინეს საცდელი საკანონმდებლო ღონისძიებების პაკეტი, რომელიც მიზნად ისახავდა ამერიკის ეკონომიკის ფეხზე დაყენებას და სოციალური პრობლემების შემცირებას. აქამდე კონგრესს არასოდეს გაუბედავს ასეთი სოციალ-ეკონომიკური კანონმდებლობის გატარება. აღნიშნული ღონისძიებები საკმაოდ დიდ ბიუროკრატიასთან იყო დაკავშირებული. ოპონენტები გესლიან შენიშვნებს აკეთებდნენ ახალი კურსის “ანბანურ სუპზე”, რადგან თითქმის ყველა კანონი აკრონიმით მოიხსენიებოდა (კანონი ეროვნული მრეწველობის აღდგენის შესახებ, კანონი სოფლის მეურნეობის რეგულირების შესახებ და ა.შ.). ქვეყანაში, სადაც კანონები “სასამართლო კონტროლს” ექვემდებარებოდა, ბუნებრივია, ისმებოდა კითხვა – როგორ გამოიყენებდა უზენაესი სასამართლო ძალაუფლებას კონგრესის მიმართ იმისათვის, რომ ეკონომიკურ თავისუფლებაზე დაეწესებინა ისეთი რადიკალური შეზღუდვები, როგორც ამ შემთხვევაში დააწესა. ფედერალური საკანონმდებლო ორგანოს უფლებამოსილება კონკრეტულად არის მითითებული კონსტიტუციაში და საეჭვო იყო, რომ ახალი კურსის კანონმდებლობა უზენაესი სასამართლოს მიერ კონტროლს დამორჩილებოდა. როგორც ამბობენ, “თუ არ გასინჯავ, გემოს ისე ვერ გაიგებო”, “საკონსტიტუციო ჩაურევლობა” კი, რომლითაც უზენაესი სასამართლო უმასპინძლდებოდა ხალხს, ნამდვილად ძნელი მოსანელებელი იყო. უზენაესმა სასამართლომ ახალი კურსის დიდი ნაწილი გაანადგურა. სამწუხაროდ, შესაბამისი პრეცედენტის სამართალზე აქ დაწვრილებით ვერ ვისაუბრებთ⁴⁰, მაგრამ უზენაესი სასამართლოს მიერ ახალი კურსისთვის მიყენებული ზიანის შესახებ ზოგადი წარმოდგენა რომ შეგიქმნათ, მოკლედ მოვახდენ რამდენიმე ამერიკელი ავტორის ციტირებას: 1935-36 წლებში, როდესაც გადაწყვეტილებათა მთელი წყება ხორციელდებოდა, სასამართლომ მძიმე დარტყმა მიაცენა ახალი კურსის პროგრამას ეროვნული მრეწველობის აღდგენის კანონმდებლობის შესახებ⁴¹.

³⁹ ამერიკის ისტორია, 1989, გვ. 692: “მას დამოუკიდებლად სიარული არ შეეძლო, რადგან სავარძელზე იყო მიჯაჭვული და ამიტომ ხალხთან მჭიდრო კავშირს ინარჩუნებდა რადიოგადაცემით “საუბრები ბუზართან”. იხ. აგრეთვე გვ. 659 და 659.

⁴⁰ იხ. ჯექსონი, ციტირებული ნაშრომი, სადაც გვ. 181-ზე წარმოდგენილია ყველაზე მნიშვნელოვანი დადგენილებების ჩამონათვალი. აღნიშნული საკითხები განხილულია მაკლოსკისა და როდელის ციტირებულ ნაშრომებში და კიდევ მრავალ სხვა წიგნში – კონსტიტუციური სამართლის შესახებ არსებულ წიგნებზე რომ აღარაფერი ვთქვათ.

⁴¹ მაკლოსკი, ციტირებული ნაშრომი., გვ. 111.

ფრანკლინ რუზველტის მმართველობამდე არასოდეს მომხდარა, რომ სასამართლოს პრეზიდენტისა და მისი კონგრესის (ნაცვალსახელი ზუსტია) მთელი სახელმწიფო პროგრამა აელო და კანონებისთვის ერთმანეთის მიყოლებით დაედო ვეტო...⁴²

1935 წელს, იმ დღეს, რომელსაც ახალი კურსის მხარდამჭერები “შავ ორშაბათს” უწოდებენ, სასამართლომ ბოლო მოუღო კანონს ეროვნული მრეწველობის ალგენის შესახებ და ადმინისტრაციის საწინააღმდეგოდ იმოქმედა ორი სხვა მნიშვნელოვანი შემთხვევის დროს. ამის შემდეგ მიღებულ გადაწყვეტილებებში, სასამართლო აგრძელებდა რუზველტის მთავარი ახალი კურსის კანონმდებლობის წინააღმდეგ ბრძოლას⁴³.

ჯექსონთან ეს ყველაფერი შეჯამებულია მისი წიგნის მეოთხე თავში, “სასამართლო ახალ კურსს აუქმებს”. ამ თავში, სხვათა შორის, ვკითხულობთ: “ამ დროს, ქვედა ინსტანციის სასამართლოებში “საშინელი ხმაური ატყდა”. ფედერალურმა მოსამართლეებმა წარმოადგინეს ათას ექვსასი ამკრძალავი ნორმა, რომელიც ფედერალური მმართველობის მაღალჩინოსნებს კონგრესის კანონის განხორციელებას უკრძალავდა”.⁴⁴ შემდეგ თავში კი ავტორი წარმოგვიდგენს იმ გადაწყვეტილების კატასტროფულ შედეგებს, რომლითაც უზენაესმა სასამართლომ კანონი სოფლის მეურნეობის რეგულირების შესახებ ძალადაკარგულად გამოაცხადა რ ხმით 3-ის წინააღმდეგ⁴⁵. კანონში წარმოდგენილი ფედერალური “გადასახადები სოფლის მეურნეობის გადასამუშავებელ პროდუქტზე” უკანონო იყო და შეიძლება მთავრობას მილიარდობით დოლარი დაჯდომოდა მიყენებული ზარალის ანაზღაურების თაობაზე წაყენებული სარჩელების გამო⁴⁶. ძალიან მნიშვნელოვანია ის ფაქტორი, რომ დარტყმა მხოლოდ ფედერალურ კანონმდებლობას არ მიუღია. 1936 წლის ივნისში, სასამართლომ გამოაცხადა, რომ 5 ხმით 4-ის წინააღმდეგ გააუქმა ნიუ-იორკის შტატის კანონი, რომელიც ქალებისათვის საარსებო მინიმუმის გარანტიას წარმოადგენდა და რომელსაც ძალიან ბევრი მხარდამჭერი ჰყავდა. ეს არ იყო იმ პროფესორთა და ექსპერტთა ჯგუფის შრომის ნაყოფი, რომლებიც ამ “თავისი კლასის მოლაღატემ” შემოიკრიბა თეთრ სახლში. ეს იყო უბრალოდ ყურადღებით შედგენილი და ძალიან აუცილებელი კანონი, რომელსაც მხარს უჭერდნენ რესპუბლიკელები და დემოკრატები ქვეყანაში ყველაზე გაჭირვებული ხალხით დასახლებულ შტატში⁴⁷.

მანამდე მიღებული გადაწყვეტილებებით, უზენაესი სასამართლო აუქმებდა ფედერალურ კანონებს, რადგან მისი მტკიცებით, ეს კანონები შტატებისათვის კონსტიტუციით მინიჭებულ უფლებამოსილებას არღვევდა. მაგრამ ამჯერად აღმოჩნდა, რომ უფრო მეტი რამ ხდებოდა: “სასამართლოს მოქმედება რეალურად მხოლოდ კონგრესის წინააღმდეგ არ იყო მიმართული შტატების დაცვის მიზნით ეს იყო მთავრობის საწინააღმდეგო მოქმედება, რომლის

⁴² როდელი, ციტირებული ნაშრომი, გვ. 214.

⁴³ “თანაბარი მართლმსაჯულება კანონის მიხედვით”, გვ. 91.

⁴⁴ ჯექსონი, ციტირებული ნაშრომი, გვ. 115.

⁴⁵ “შერთებული შტატები ბათლერის წინააღმდეგ” (1936). გაზეთში სტატია საკმაოდ შესაფერისი სათაურით გამოქვეყნდა: “სოფლის მეურნეობის რეგულირების კანონს ძირი გამოუთხარეს”.

⁴⁶ ჯექსონი, ციტირებული ნაშრომი, გვ. 136 და შემდგომ. იხ. ასევე იგივე ნაშრომი, გვ. 139: “ბათლერის გადაწყვეტილება, აქამდე მიღებულ გადაწყვეტილებებზე მეტად დააფიქრა ადმინისტრაციის მოხელეები სასამართლოს “მოცილების” აუცილებლობაზე”; იგივე თემა იხ. როდელთან, ციტირებული ნაშრომი, გვ. 238.

⁴⁷ როდელი, ციტირებული ნაშრომი, გვ. 242. განსახილველი გადაწყვეტილება შედის საქმეში “მორპედი ტიპალდოს წინააღმდეგ” (1936). ამასთან დაკავშირებით იხ. ჯექსონი, ციტირებული ნაშრომი, გვ. 170 და შემდგომ.

განსახორციელებლად უზენაესი სასამართლო სპეციალურად ამ შემთხვევისთვის შექმნილი იარაღით იბრძოდა”⁴⁸.

მაგრამ მგონი უკვე საკმარისად ვისაუბრეთ სასამართლო კონტროლის შესახებ. მაშ, ვინ იყვნენ ის ადამიანები, რომელთაც იმდენი ძალაუფლება ჰქონდათ, რომ შეეძლოთ ძალიან პოპულარული პრეზიდენტის და “მისი” კონგრესის მთელი საკანონმდებლო პროგრამა გაენადგურებინათ?

როგორც უკვე ვიცით, უზენაეს სასამართლოში ცხრა მოსამართლე შედიოდა. ეს რიცხვი კონსტიტუციით შემთხვევით არ იყო დადგენილი. უზენაესი სასამართლოს ცხრა მოსამართლეს ჰქონდა და აქვს უფლება, თავისი, აბსოლუტურად პირადი მოსაზრება, ჩამოაყალიბოს ე.წ. “ინდივიდუალურ მოსაზრებაში”. ეს შეიძლება იყოს განსხვავებული აზრი, რომელიც უმრავლესობის გადაწყვეტილებისაგან განსხვავდება. შეიძლება ეს იყოს თანმხვედრი მოსაზრება, როცა მოსამართლის შეხედულება კოლეგების აზრს მართალია, ემთხვევა, მიუხედავად იმისა, რომ იგი საბოლოოდ უმრავლესობის დასკვნას უჭერს მხარს, მოსაზრება არ ეთანხმება იმ არგუმენტებს, რომლის საფუძველზეც უმრავლესობამ მიიღო გადაწყვეტილება. ამ სისტემის წყალობით, რომელთა ყოველი მოსაზრების თანმიმდევრულად განხილვას გულისხმობს და რომელიც ამერიკამ ბრიტანეთისაგან მიიღო მემკვიდრეობით, უზენაესი სასამართლოს მოსამართლეებს და მათ მოსაზრებებს საზოგადოება ძალიან კარგად იცნობს. როდესაც კანონს არაკონსტიტუციურად ცნობენ, ეს ამბავი ჟურნალ-გაზეთებში პირველ გვერდზე იბეჭდება. კომენტარები კეთდება მნიშვნელოვანი შემთხვევების შესახებ. დიდი ყურადღება ექცევა ხმების განაწილებას, ასევე საკუთარი მოსაზრებების არგუმენტირებას უმრავლესობისა და უმცირესობის მიერ.

იმ პერიოდში, რომელზეც ახლა ვსაუბრობთ, ცხრა მოსამართლეთაგან ოთხი მტკიცე კონსერვატორი იყო. მათ ახალ კურსთან დაკავშირებული არაფერი უნდოდათ ან, უფრო ზოგადად რომ ვთქვათ, არ სურდათ ისეთი კანონები, რომლებიც საქმიან წრეებს დაბრკოლებას შეუქმნიდა. ფიქრობდნენ, რომ კონსტიტუციაში საკმარისზე მეტ ამოსავალ პუნქტს იპოვიდნენ იმისათვის, რომ მტკიცედ გაეგრძელებინათ ეკონომიკაში ჩაურევლობის პოლიტიკა კონგრესისა ან შტატების საკანონმდებლო სურვილების საწინააღმდეგოდ. ესენი იყვნენ მოსამართლეები: ვან დევეანტერი, მაკრეინოლდსი, საზერლენდი და ბათლერი. (მათი გვარები დანიშნის თანმიმდევრობით არის მითითებული). ახალი კურსის მომხრეებმა მათ დაცინვით “რეაქციის ოთხი მხედარი” დაარქვეს⁴⁹. უნდა ვაღიარო, რომ თავიდან ვერ მივხვდი, ეს რას ნიშნავდა. შემდეგ მეგობარმა მითხრა, რომ ეს ალბათ “აპოკალიფსის ოთხი მხედრის” მინიშნება იყო. მეც ავდექი და ბიბლიაში მოვიძიე ინფორმაცია. მართლაც, ეს ოთხი ადამიანი ბიბლიაში მოხსენიებული ოთხი უძლეველი გმირის განსახიერება იყო⁵⁰. ოთხ მხედარს უპირისპირდებოდა “ლიბერალური მართლმსაჯულების” სამი წარმომადგენელი: ბრანდისი, სთოუნის და კარდოზო. მოსამართლეები ჰიუზი (სასამართლოს თავმჯდომარე) და რობერტსი კი გადაჭრით არც ერთ ფრთას არ ეკუთვნოდნენ, ამიტომ მათ ხშირად მოიხსენიებდნენ როგორც “მოხეტიალე მოსა-

⁴⁸ ჯექსონი, ციტირებული ნაშრომი, გვ. 170.

⁴⁹ როდელი, ციტირებული ნაშრომი, გვ. 217.

⁵⁰ “გამოცხადება” 6: 1-8.

მართლებს”. საერთოდ, თავმჯდომარე ჰიუზი სამ პროგრესულად მოაზროვნე მოსამართლესთან ერთად უფრო კარგად გრძობდა თავს, ვიდრე ოთხ მხედართან. ამიტომ მოსამართლე რობერტსი “სასამართლოს მერყევი ქვაკუთხედი” იყო. წლების განმავლობაში მას ამერიკელი ავტორები მოიხსენიებდნენ როგორც “შეერთებული შტატების ყველაზე გავლენიან პირს”⁵¹ და ეს ნამდვილად არ იყო გადაჭარბება. ხოლოს და ბოლოს, ის ერთადერთი ადამიანი იყო, ვისაც რთული საქმეების დროს, როცა ოთხ მხედარს და ოთხ პროგრესულად მოაზროვნე მოსამართლეს ძირეულად განსხვავებული მოსაზრებები ჰქონდათ, შეეძლო გადაეწყვიტა, კანონის კონსტიტუციურობის სასარგებლოდ მიიღებდნენ გადაწყვეტილებას “ხუთი ოთხის წინააღმდეგ” თუ მის საწინააღმდეგოდ. ხშირად თავმჯდომარე ჰიუზსაც შეეძლო, რომელ მხარესაც სურდა, იმ მხარეს დამდგარიყო, მაგრამ, ჩვეულებრივ, მის ხმას საბოლოო შედეგისთვის გადაწყვეტი მნიშვნელობა არ ჰქონდა. უბრალოდ, ხმების პროპორცია იცვლებოდა. როგორც სასამართლოს თავმჯდომარე, ის განსაკუთრებულ პასუხისმგებლობას გრძობდა სასამართლოს ავტორიტეტსა და პრესტიჟთან მიმართებაში. ამიტომ მას სურდა, რაც შეიძლება მეტად აეცილებინა გადაწყვეტილებები ხუთი ოთხის წინააღმდეგ. სწორედ ამის გამო, იგი ზოგჯერ - იმ შემთხვევაში, თუ რობერტსი აშკარად ოთხი მხედრის მხარეს იყო - საბოლოოდ კანონის საწინააღმდეგოდ აძლევდა ხმას. ეს მაშინაც კი ხდებოდა, როცა თავდაპირველად ჰიუზი ამტკიცებდა, რომ კანონი კონსტიტუციას შეესაბამებოდა. ჰიუზიმ ერთ დროს წიგნიც დაწერა უზენაესი სასამართლოს შესახებ. ამ წიგნში შედიოდა მისი ცნობილი შენიშვნაც: “ჩვენ კონსტიტუციას ვემორჩილებით, მაგრამ კონსტიტუცია სინამდვილეში ის არის, რასაც სასამართლო ამბობს მის შესახებ”. თუმცა ბოლოს საქმე იქამდე მივიდა, რომ “მერყევი რობერტსის” გადასაწყვეტი იყო კანონები კონსტიტუციური იყო თუ არა⁵².

პრეზიდენტ რუზველტს წლების განმავლობაში, მას შემდეგ რაც იგი ქვეყნის მმართველი გახდა, ერთხელაც კი არ მისცემია შესაძლებლობა, უზენაეს სასამართლოში მოსამართლე დაენიშნა, მაშინ როდესაც თავად უზენაესი სასამართლო მას ყველა პრეზიდენტზე მეტად უშლიდა ხელს გეგმების განხორციელებაში⁵³. 1936 წლის ნოემბერში იგი ხმათა უმრავლესობით ხელახლა აირჩიეს პრეზიდენტად. მხოლოდ მენსა და ვერმონტში (სულ რვა ამომრჩეველი) მისცეს ხმა რესპუბლიკელ კანდიდატს - გუბერნატორალფრედ მ. ლონდონს კანზასიდან. დანარჩენმა 46 შტატმა (523 ამომრჩეველი) ფრანკლინ დელანო რუზველტს დაუჭირა მხარი. დემოკრატებს კონგრესის ორივე პალატაში სამ მეოთხედზე მეტი ადგილი ეკავათ. ეს აშკარად იმაზე მეტყველებდა, რომ ყველა ენდობოდა პრეზიდენტ რუზველტს და მის ახალ კურსს. საარჩევნო კამპანიის დროს თავად პრეზიდენტ რუზველტს არასოდეს უხსენებია უზენაესი სასამართლო და მისი გადაწყვეტილებები, რომლებიც დამლუპველი იყო მისი ახალი კურსისათვის, მაგრამ ამ თემამ კიდევ უფრო დიდი მნიშვნელობა შეიძინა საარჩევნო ბრძოლაში⁵⁴. ყველასთვის აშკარა იყო, რომ პრეზიდენტი რუზველტი შეიმუშავებდა გეგმას “სასამართლოს მოთოკვის” მიზნით, მაგრამ როგორ?

⁵¹ როდელი, ციტირებული ნაშრომი, გვ. 221.

⁵² როდელი, ციტირებული ნაშრომი, გვ. 240-241; ჯექსონი, ციტირებული ნაშრომი, გვ. 211.

⁵³ იხ. პრეზიდენტის 1937 წლის 9 მარტის რადიოგადაცემა, რომელიც ქვემოთ არის ციტირებული.

⁵⁴ ჯექსონი, ციტირებული ნაშრომი, გვ. 176 და შემდგომ; როდელი, ციტირებული ნაშრომი, გვ. 214, 235, 242, 243; მაკკლოსკი, “ამერიკის უზენაესი სასამართლო”, გვ. 112

თავდაპირველად პრეზიდენტი იდუმალების ბურუსში გაეხვია, მაგრამ პრეზიდენტობის პირველ ვადაში, როდესაც 1937 წლის 6 იანვარს ქვეყნის მდგომარეობის შესახებ გააკეთდა მოხსენება, მან კონგრესს მიმართა: “არსებითი მნიშვნელობა ჩვენი ძირითადი კანონის შეცვლას კი არ აქვს, არამედ მისდამი გონივრული მიდგომის ჩამოყალიბებას”⁵⁵. თოთხმეტი დღის შემდეგ რუზველტი თავსხმა წვიმაში საინაუგურაციო სიტყვით გამოდის და ამბობს: “1787 წლის კონსტიტუციამ როდი მიიყვანა ჩვენი დემოკრატია უუნარობამდე”⁵⁶, ეს სიტყვები ისეთივე ფარულ მუქარას გამოხატავდა, როგორც ოცდაათი წლის წინ თემთა პალატაში პრემიერ-მისნიტრი კემპბელ-ბანერმენის მიმართვაში გაისმა: “მაგრამ, ბატონებო, ბრიტანული კონსტიტუციის რესურსები ჯერ არ არის ამოწურული...”⁵⁷

1937 წლის 5 თებერვალს გაურკვეველობა დასრულდა. ამ დღეს ფრანკლინ დელანო რუზველტმა შეტყობინება გაუგზავნა კონგრესს. შეტობინებამ ისეთი რეაქცია გამოიწვია, თითქოს ჭურვი გასკდაო. ეს იყო შეთავაზება, რომ “ფედერალური მთავრობის სასამართლო ხელისუფლება ელიარებინათ”. წინადადება ჩამოყალიბებული იყო, როგორც კანონპროექტი და მას ემატებოდა განმარტებითი მემორანდუმი⁵⁸. წინადადება არა მარტო უზენაეს სასამართლოს ეხებოდა, არამედ მთლიანად ფედერალურ მართლმსაჯულებას. იგი შედგებოდა რამდენიმე კომპონენტისაგან, მაგრამ აქ ყველა მათგანს ვერ განვიხილავთ. რალა თქმა უნდა, ყველაზე დიდი ინტერესი შემდეგმა საკითხმა გამოიწვია: კონსტიტუციის III მუხლში ნათქვამია: “მოსამართლეებს, როგორც უზენაეს, ისე ქვემდგომ სასამართლოებში, შეუძლიათ თანამდებობა ეკავით სათანადო ქვეყნის განმავლობაში”. შტატების უმრავლესობაში კი ხშირად მოსამართლეებს ირჩევდნენ გარკვეული პერიოდით, შემდეგ ფედერალური მოსამართლეები ინიშნებოდნენ სამუდამო ვადით და შეუძლებელი იყო მათი გათავისუფლება ხანდაზმულობის საფუძველზეც კი. ასე რომ, ამერიკას ძალიან ბევრი ასაკოვანი მოსამართლე ჰყავდა და მას შემდეგაც კი, რაც კონგრესმა გარკვეული სახის პენსიები დააწესა ფედერალური მოსამართლეებისათვის, ეს უკანასკნელნი ხშირად სიკვდილამდე თანამდებობაზე ყოფნას არჩევდნენ. ამჯერად კი რუზველტი კონგრესს სთავაზობდა, რომ მას დაენიშნა დამატებითი მოსამართლეები ფედერალურ სასამართლოში, რომელიც იმ დროს 237 მოსამართლისაგან შედგებოდა. დამატებითი მოსამართლეების დანიშვნა უნდა მომხდარიყო ყველა იმ შემთხვევაში, როდესაც 70 წელს გადაცილებული მოსამართლე უარს ამბობდა დაეტოვებინა სამსახური სრული ანაზღაურების პირობით⁵⁹. ქვედა ინსტანციებში მოსამართლეებს უკვე ჰქონდათ უფლება, რომელიც ახლა ფრანკლინ დელანო რუზველტის მიერ კონგრესისათვის წარდგენილი კანონპროექტით უზენაესი სასამართლოს მოსამართლეებსაც ეძლეოდათ. კანონპროექტის წარდგენისას, პრეზიდენტმა ირონიულად გაიცინა და თქვა: “ამ წინადადე-

⁵⁵ ჯექსონი, ციტირებული ნაშრომი, გვ. 178

⁵⁶ როდელი, ციტირებული ნაშრომი, გვ. 243: “ამერიკის ისტორია”, გვ. 674.

⁵⁷ იხ. ზემოაღნიშნული ტექსტის შენიშვნა 20. ჯექსონიც აკეთებს შედარებას ბრიტანეთთან და წერს: “საკუთრებისადმი დანტერესებამ . . . იქამდე მიიყვანა საქმე, რომ უზენაესი სასამართლო თავიანთ ღირსებას პალატად მიაჩნდათ და თვლიდნენ, რომ მორალური უფლება ჰქონდათ გაეკონტროლებინათ მის მიერ ვეტოს დადება”, ციტირებული ნაშრომი, გვ. 182.

⁵⁸ პრეზიდენტის შეტყობინება დაბეჭდილია ჯექსონის ციტირებულ ნაშრომში, გვ. 328-337; “სასამართლოს შევსებასთან” დაკავშირებული კანონპროექტის ზუსტი ტექსტი, რომელიც ქვემოთ იქნება განხილული, შეგიძლიათ იხ. Dowling and Gunther, Constitutional Law. Cases and Materials, 7th edn., 196560, გვ. 265.

⁵⁹ იხ. პრეზიდენტის შეტყობინება.

ბას მე მხარს ვუჭერ⁶⁰. უზენაესი სასამართლოს ცხრა მოსამართლეთაგან ექვსი სამოცდაათ წელს გადაცილებული იყო და თავისი ნებით თუ არ “ჩაილაგებდნენ ბარგს”, რუზველტი შეძლებდა მოსამართლეთა რაოდენობა 15-მდე გაეზარდა დამატებითი მოსამართლეების საშუალებით. ყველა ხვდებოდა, რომ დასაწყისიდანვე ეს იყო კანონპოექტის ძირითადი მიზანი და წამოყენებულ წინადადებაზე ასეთი რეაქცია ამიტომ ჰქონდათ რუზველტის მომხრეებსაც კი. ხალხი მხარს არ უჭერდა იმ ფაქტს, რომ უზენაეს სასამართლოზე დარტყმა შეფარული იყო სასამართლო ხელისუფლების რეორგანიზაციის შესახებ წამოყენებულ მაღალფარდოვან წინადადებაში, რომელიც თავის მხრივ საექვო ვარაუდებს ეყრდნობოდა. მაგალითად, სასამართლოს თავმჯდომარემ, ჰიუზიმ დაუყოვნებლივ განაცხადა, რომ სასამართლო გადატვირთული არ იყო და არც განსახილველი საქმეები ჰქონდა დაგროვილი. ბევრს შემოთავაზებული ღონისძიების კონსტიტუციურობაც აეჭვებდა: უზენაესი სასამართლოსთვის წესრიგისკენ მოწოდებაც კონსტიტუციის გადახედვით უნდა მომხდარიყო. ამ თვალსაზრისით, საკმაოდ რადიკალური კანონპროექტი წარმოადგინა დემოკრატმა სენატორმა ბერტონ კ. ვილერმა 15 თებერვალს: უზენაესი სასამართლოს მიერ გაუქმებულად გამოცხადებული ფედერალური კანონი იურიდიულ ძალას დაიბრუნებდა თუ მას კიდევ ერთხელ გაატარებდა კონგრესის ორივე პალატა ხმათა ორი მესამედით. კონსტიტუციის 11 მარტის შესწორებით განისაზღვრა, რომ მომავალში კანონის არაკონსტიტუციურობის დასადგენად საჭირო იქნებოდა სასამართლო გადაწყვეტილებათა ორი მესამედი⁶¹. მაშინ, როდესაც რუზველტის წინადადებას უკვე მისი მომხრეებიც აღარ უჭერდნენ მხარს, ბუნებრივია, მისი ოპონენტები კარგს არაფერს იტყოდნენ მასზე. ისინი გაცეცხლებულნი იყვნენ “სასამართლოს გავსების გეგმის” გამო. რუზველტის გეგმა სწორედ ამ სახელით შევიდა ისტორიაში⁶². გეგმას “სასამართლოს გავსების გეგმა” ეწოდებოდა და თავის სახელწოდებას ამართლებდა კიდევ. ემმაკური ხერხი, რომლითაც რუზველტმა წინადადება წამოაყენა, შეცდომა იყო პრეზიდენტ რუზველტის რეპუტაციის თვალსაზრისით, რადგან მას პირდაპირი და უშუალო პრეზიდენტის იმიჯი შეელახა. “ბუნხართან საუბრებში”, რომელიც 9 მარტს შედგა, რუზველტი შეეცადა, შეცდომა გამოესწორებინა. მან ამერიკის მმართველობის სისტემა აღწერა და აღნიშნა, რომ ეს იყო “სამცხენიანი ეკიპაჟი”.

“ეს სამი ცხენი, რა თქმა უნდა ხელისუფლების სამი შტოა – კონგრესი, აღმასრულებელი ხელისუფლება და სასამართლოები. ორი ცხენი დღეს ერთ მხარეს მიიწევენ შეხმატკბილებულად, მესამეს კი სხვა მხარეს აქვს გეზი აღებული”.

ამ საუბრის დანარჩენ ნაწილში პრეზიდენტს ტონი არ შეურბილებია. არც კი ცდილობდა იმის უარყოფას, რომ უზენაეს სასამართლოში მოსამართლეების დამატება საერთო სასამართლო სისტემის რეორგანიზაციის შესახებ წამოყენებული გეგმის ძირითადი მოტივი იყო. რამდენიმე გამორჩეული ეპიზოდის ციტირებას მოვანხდენ:

⁶⁰ იქვე, ჯექსონი, ციტირებული ნაშრომი, გვ. 334. 1937 წლის 1 მარტს კონგრესმა გაატარა კანონპროექტი, რომელსაც ეწოდა “კანონი უზენაესი სასამართლოს მოსამართლეთა პენსიაში გასვლის შესახებ”.

⁶¹ კონსტიტუციის ეს ორი შესწორება წარმოდგენილია ჯექსონთან, ციტირებული ნაშრომი, გვ. 352-353.

⁶² ინგლისურად ეს არის ტერმინიზმნას “რამდენიმე მნიშვნელობა აქვს. ერთ-ერთი მათგანის მიხედვით ეს სიტყვა ნიშნავს (საკანონმდებლო ორგანოს, კომიტეტის და ა.შ.) საკუთარი მომხმარებლებით დაკომპლექტებას.

“კანონმდებლობის საშუალებით თანამედროვე სოციალ-ეკონომიკური პროგრესის დაწყების დღიდან, სასამართლო სულ უფრო ხშირად და სულ უფრო თამამად იყენებდა კონგრესისა და შტატის საკანონმდებლო ორგანოს მიერ მიღებულ კანონებზე ვეტოს დადების უფლებამოსილებას. საერთოდ არ ახსოვდათ, რომ ამ უფლებამოსილებაზე თავდაპირველად შეზღუდვა იყო გათვალისწინებული (კერძოდ კი კანონების კანონიერების პრეზუმფცია). ბოლო ოთხი წლის განმავლობაში კანონებთან დაკავშირებული ეჭვის დასაბუთების ჯანსაღი წესი გვერდით გადადეს. სასამართლო მოქმედებს არა როგორც სასამართლო ორგანო, არამედ როგორც მთავარი ორგანო, რომელიც გადაწყვეტილებას იღებს...”

ეს მხოლოდ ჩემი ბრალდება არ არის. ეს არის უზენაესი სასამართლოს გამორჩეულ მოსამართლეთა ბრალდებაც... (მოჰყვება ციტირება).

სასამართლო ფუნქციების სათანადოდ გამოყენების გარდა, სასამართლომ თავისი თავი კონგრესის მესამე პალატად ჩამოაყალიბა – ეს არის ზესაკანონმდებლო ორგანო, როგორც ერთ-ერთი მოსამართლეთაგანი უწოდებს მას. უზენაესი სასამართლოს მოსამართლეები კონსტიტუციას კითხულობენ და იმას გულისხმობენ, რაც სინამდვილეში არ იგულისხმება და რაც არასოდეს ყოფილა გათვალისწინებული.

ამრიგად, ჩვენ, როგორც სახელმწიფომ, მივალწიეთ იმ წერტილს, როდესაც უნდა ვიმოქმედოთ, რომ სასამართლოსგან დავიცვათ კონსტიტუცია და თავად სასამართლოც...

ჩვენ გვსურს, რომ გვყავდეს უზენაესი სასამართლო, რომელიც სამართალს კონსტიტუციის ფარგლებში აღასრულებს და არ იმოქმედებს მასთან შეუსაბამოდ. ჩვენს სასამართლოებში ჩვენ გვსურს კანონის უზენაესობა და არა ადამიანების⁶³.

მძიმე საუბარი იყო! მიმართვის დანარჩენ ნაწილში პრეზიდენტი თავს იცავდა სასამართლოს შევსების ბრალდების წინააღმდეგ და აღნიშნავდა, რომ პრეზიდენტობის მთელი პირველი ვადის განმავლობაში მას არ შეეძლო უზენაეს სასამართლოში დაენიშნა ერთი მოსამართლეც კი, რის შედეგადაც უზენაეს სასამართლოში ვერ შეიტანა “ახალი სისხლი”. იგი ასევე ამტკიცებდა, რომ არავითარ გამორჩენას არ ელოდა კონსტიტუციის შესწორებებისგან. შესწორების პროცედურა ისეთი რთული იყო და იმდენად დიდი აზრთა სხვადასხვაობა არსებობდა იმის შესახებ, თუ რა უნდა გაკეთებულიყო, რომ წლები დასჭირდებოდა, სანამ შეთავაზების ტექსტზე შეთანხმდებოდნენ, იმაზე, რომ აღარაფერი ვთქვათ, რა დრო გავიდოდა კანონპროექტის კონგრესის და შტატების საკმარისი რაოდენობის მიერ გატარებამდე.

ზემოაღნიშნული საუბრის მეორე დღეს სენატის სასამართლო კომიტეტმა პრეზიდენტის გეგმების განხილვა დაიწყო. ამ გეგმების მიმართ წინააღმდეგობა კვლავაც ძლიერი იყო. ნოტა ბენეს ხელმძღვანელობდა დემოკრატი სენატორი ვილერი, რომელმაც თავად კიდევ უფრო რადიკალური წინადადება წამოაყენა, ოღონდ კონსტიტუციის შესწორების შესახებ. 1937 წლის 15 ივნისს სასამართლო კომიტეტმა ერთი ხმის უპირატესობით, მიიღო

⁶³ ეს სიტყვა წარმოდგენილია ჯექსონთან, ციტირებული ნაშრომი, გვ. 340 – 351.

დამლუპველი ანგარიში სასამართლოს შევსების გეგმის უარყოფის შესახებ. კომიტეტმა არც სამინლად დამცინავი კომენტარები დააკლო გეგმას.

ჩვენი რეკომენდაციაა, გაუქმდეს ეს კანონპროექტი, როგორც უსარგებლო, ზედმეტი და კონსტიტუციური პრინციპისთვის ძალიან საშიში.

კანონპროექტი კონგრესისათვის წარდგენილ იქნა უკიდურესად ბუნდოვანი ფორმით და მისი წარდგენის დასახელებული მიზეზი მის რეალურ მიზნებს ფარავდა...

ახლა ეს კანონპროექტი ქვეყნის წინაშეა. მისმა მომხრეებმა უკვე აღიარეს, რომ იგი სინამდვილეში კონსტიტუციის სასამართლო განმარტების იძულებით განხორციელების გეგმაა. ეს არის წინადადება, რომელიც არღვევს ამერიკული დემოკრატიის ყველა წმინდა ტრადიციას...

ეს არის ღონისძიება, რომელიც კატეგორიულად უნდა უარვეყოთ ისე, რომ მისი მსგავსი არავინ არასდროს წარუდგინოს ამერიკელი დამოუკიდებელი ხალხის თავისუფალ წარმომადგენლებს⁶⁴.

1937 წლის 22 ივლისს სენატმა ერთსულოვნად იმოქმედა და ანგარიშის სასარგებლოდ მისცა 70 ხმა 20-ის წინააღმდეგ. ეს სასამართლოს შევსების გეგმის დასასრულს ნიშნავდა. თუმცა ამასობაში უზენაეს სასამართლოში მოვლენები საინტერესოდ განვითარდა. უპირველეს ყოვლისა, ეს რობერტსის, ე.წ. “მოხეტიალე მოსამართლის” ბოლოდროინდელმა ქმედებამ განაპირობა. თავდაპირველად, როდესაც უზენაესი სასამართლოს წევრი გახდა 1930 წელს, ის სრულიად ლიბერალური კურსის გამტარებელი იყო. ნელ-ნელა “ოთხმა მხედარმა” მისი გადაბირება მოახერხა, რასაც ახალი კურსისთვის სავალალო შედეგი მოჰყვა. მაგრამ დაძაბულობამ, რომელიც თანდათან უფრო იზრდებოდა ერთი მხრივ პრეზიდენტსა და კონგრესს შორის, ხოლო მეორე მხრივ პრეზიდენტსა და სასამართლოს შორის, ასევე რუზველტის უდიდესმა გამარჯვებამ 1936 წლის ნოემბერში გამართულ არჩევნებში, რობერტსი დაარწმუნა, რომ ასე არ შეიძლებოდა. 1937 წლის 29 მარტს, 12 აპრილს და 24 მაისს უზენაესმა სასამართლომ სამი მნიშვნელოვანი საქმის შესახებ მიიღო გადაწყვეტილება. ამ საქმეების განხილვისას სასამართლოს კონსტიტუციის ძველებური ინტერპრეტაცია არ გამოუყენებია და გადაწყვეტილება განსახილველი კანონების კონსტიტუციურობის სასარგებლოდ მიიღო. სამივე შემთხვევაში გადაწყვეტილება მიღებულ იქნა ხუთი ხმით ოთხის წინააღმდეგ და სამივეჯერ მოსამართლე რობერტსმა შეასრულა მნიშვნელოვანი როლი გადაწყვეტილების მიღებაში. მან თავისი უწინდელი შეხედულება შეიცვალა და ამით უდიდესი როლი შეასრულა მოვლენების განვითარებაში. “გეზის შეცვლამ ცხრა ადამიანი გადაარჩინაო” ხუმრობდნენ მასზე⁶⁵. ეს უბრალოდ სხარტი შენიშვნა როდი იყო. იმ დროს ხუმრობით ამბობდნენ, რომ სენატის სასამართლო კომიტეტმა თავს უფლება მისცა ესიამოვნა სასამართლოს შევსების წინადადების პრინციპული განხილვით და გესლიანი კომენტარების გაკეთებით,

⁶⁴ დაულინგი და გიუნტერი, ციტირებული ნაშრომი, გვ. 268; როდელი, ციტირებული ნაშრომი, გვ. 250. 1937 წლის 5 თებერვლიდან (სასამართლოს დაკომპლექტების გეგმის წარდგენა) 1937 წლის 22 ივლისამდე (სენატის სრული შემადგენლობის მიერ უარყოფა) პერიოდი აღწერილი ალსოპსა კატლიჯთან, “168 დღე”, 1938.

⁶⁵ მითითება ინგლისურ ანდაზაზე “ერთი დროული გვირისტი ცხრა კაცს გადაარჩინაო”.

რადგან იცოდა, რომ წინადადება საჭირო აღარ იყო, რამდენადაც უზენაესი სასამართლო, ანუ მოსამართლე რობერტის უკვე სხვანაირად ალაპარაკდაო. თავის მხრივ, რუზველტმა მოგვიანებით კმაყოფილებით აღნიშნა: “ბრძოლა წავაგე, მაგრამ ომი მოვიგე”⁶⁶. ამ გამარჯვების მწვერვალი და აპოგეა იყო ბრძოლით დაღლილი “მხედრის” გადადგომა: 78 წლის მოსამართლე ვან დევანტერი 1937 წლის 2 ივნისს გადადგა. რუზველტმა პირველად შეძლო სასამართლოს წევრის დანიშვნა. ამისათვის მან აირჩია ჰუგო ლაფაიეტ ბლეტი, ადამიანი, რომელმაც ახალგაზრდობაში შეცდომა დაუშვა და მცირე ხნით კუ კლუქს კლანის წევრი იყო, მაგრამ იგი ათეულობით წლის განმავლობაში ამშვენებდა სასამართლოს როგორც ლიბერალი მოსამართლე. შემდგომ წლებში პრეზიდენტ რუზველტს რამდენჯერმე კიდევ მიეცა შესაძლებლობა, უზენაეს სასამართლოში მოსამართლე დაენიშნა და გავლენა მოეხდინა პრეცედენტული სამართლის განვითარებაზე. მაგრამ “1937 წლის კონსტიტუციური რევოლუცია” საკმარისზე დიდხანს იყო ყურადღების ცენტრში და ახლა დრო იყო, გზა ახალი კურსისთვის დაეთმო.

ახლა კი დროა ახალ სამყაროზე საუბარს მოვრჩეთ და ძველ სამყაროში გადავინაცვლოთ. მოდით, სახლში – ბელგიაში დავბრუნდეთ.

მეფის გადაყენება

ესპანეთის მმართველობის ქვეშ სამხრეთ ნიდერლანდები უფრო დიდხანს დარჩა, ვიდრე ქვეყნის ჩრდილეთი ნაწილი. როდესაც ჰაბსბურგების დინასტიის ესპანური შტო შეწყდა 1700 წელს, ბელგია ავსტრიის მმართველობაში გადავიდა. 1795 წელს საფრანგეთმა მოახდინა მისი ანექსია, ხოლო 1815 წელს შეფუერთდით ნიდერლანდებს, რის შემდეგაც ჩამოვყალიბდით როგორც ბუფერული სახელმწიფო იგივე საფრანგეთის წინააღმდეგ. 1830 წელს ბელგიელებს საბოლოოდ სურდათ დამოუკიდებლობის მოპოვება და ჰოლანდიელთა უღლის გადაგდება⁶⁷. როგორც კი დამოუკიდებლობა მოიპოვა, ბელგიამ მალევე შეადგინა კონსტიტუციის პროექტი. მხოლოდ კონსტიტუციის დასრულების შემდეგ დაიწყო მეფის ძებნა. საბოლოოდ, მათ ლეოპოლდ საქსენ-კობურგი, ბრიტანეთის დედოფალ ვიქტორიას ბიძა აირჩიეს.

შემთხვევითმა გარემოებებმა განაპირობა ის ფაქტი, რომ ბელგიის 1831 წლის კონსტიტუცია საერთაშორისო ყურადღების ცენტრში მოექცა და მოდელად იქცა⁶⁸. იმ პერიოდში ეს იყო ლიბერალური კონსტიტუცია, ალბათ ყველაზე ლიბერალური მთელ ევროპაში. ლეოპოლდის

⁶⁶ დაულინგი და გიუნტერი, ციტირებული ნაშრომი, გვ. 268; როდელი, ციტირებული ნაშრომი, თავი 7: “სასამართლო ახალ კურსს უპირისპირდება და ბრძოლას იგებს ომში დამარცხებით”.

⁶⁷ E.H. Kossmann, *The Low Countries 1780-1940, 1978* გვ. 151 და შემდგომ.

⁶⁸ John A. Hawgood, *Modern Constitutions Since 1787*, თავი XII: ათას რვაას ოცდათერთმეტი წელი და ბელგიის სახელმწიფო, რომელიც “მოდელის” როლს ასრულებს.

აზრით, კონსტიტუცია ცოტა არ იყოს ზედმეტად ლიბერალური იყო, მაგრამ იგი მზად იყო ამას შეგუებოდა. 25-ე მუხლში (ამჟამად 33-ე მუხლში) ვკითხულობთ *Tous les pouvoirs émanent de la nation* (მთელი ძალაუფლება ხალხისგან მომდინარეობს). ეს ფორმულა აიღეს საფრანგეთის 1791 წლის კონსტიტუციიდან, რომელიც რესტავრაციის პერიოდში მეტ-ნაკლებად მიივიწყეს. ასე რომ, ბელგიელებს ღვთის წყალობით კი არ ჰყავდათ მეფე, არამედ ბელგიელი ხალხის წყალობით: 78-ე მუხლში (ამჟამად 105-ე მუხლში) ფაქტობრივად მითითებულია, რომ მეფეს არანაირი ძალაუფლება არ აქვს, გარდა კონსტიტუციით და გარკვეული კანონებით მისთვის ფორმალურად მინიჭებული ძალაუფლებისა. ამრიგად, თვალში საცემია ის ფაქტი, რომ თხუთმეტი წლის წინ, ბელგიაში აშკარა დაპირისპირება დაიწყო *Yo el Rey*-სა და *“We the People*-ს შორის⁶⁹. ზუსტად რაში მდგომარეობდა პრობლემა?

1990 წლის 29 მარტს წარმომადგენელთა პალატამ მიიღო კერძო კანონპროექტი აბორტის ნაწილობრივი ლეგალიზაციისათვის, რაც უკვე დამტკიცებული იყო სენატის მიერ. მეორე დღეს მეფემ პრემიერ-მინისტრ მარტენს გადასცა წერილი, სადაც წერდა, რომ სინდისი უფლებას არ აძლევდა ეს კანონი დაემტკიცებინა⁷⁰. ხანგრძლივი სამეფო კარიერის განმავლობაში ეს პირველი შემთხვევა იყო, როცა მეფემ უარი თქვა კანონპროექტზე სამეფო თანხმობის გაცემისა. ეს იყო ყველაზე უჩვეულო ნაბიჯი, რასაც შეიძლება ძალიან მნიშვნელოვანი, გაუთვალისწინებელი შედეგები მოჰყოლოდა. “მათთვის, ვისაც ჩემი გადაწყვეტილება გააკვირვებს, ერთ კითხვას დავსვამ”- წერდა მეფე: “რამდენად ბუნებრივია ის, რომ მე ბელგიის ერთადერთი მოქალაქე ვარ, ვისაც ასეთ საკითხებში თავისი სინდისის საწინააღმდეგო ქმედება ევალება? სინდისის თავისუფლება ყველას ენება, გარდა მეფისა?” ბუნებრივი იყო ეს თუ არა, ბოდუენმა გადაწყვეტილება მიიღო. იგი ხელს არ მოაწერდა კანონპროექტს. მან მარტინ ლუთერის რიტორიკული ფრაზაც მოიშველია, “აქა ვდგავარ და სხვაგვარად არ ძალმიძს”. ის, რაც შემდეგ მოხდა, ძალიან უცნაური ამბავია. მეფე მოულოდნელად პრაქტიკულად მოაზროვნე გახდა და ყოველდღიურ პოლიტიკაში ჩარევა დაიწყო. მის წერილში ვკითხულობთ:

ვაცნობიერებ, რომ ჩემთვის მიუღებელი იქნება ჩემი გადაწყვეტილების შედეგად დემოკრატიული ინსტიტუტების სათანადო მუშაობისთვის ხელის შეშლა. სწორედ ამიტომ მთავრობასა და პარლამენტს ვთხოვ, იპოვოს კანონიერი გამოსავალი, რომელიც მონარქს საშუალებას მისცემს, თავისი სინდისის საწინააღმდეგოდ არ იმოქმედოს და ამავე დროს შექმნის საპარლამენტო დემოკრატიის სათანადო ფუნქციონირების გარანტიას. “ემმაკური გეგმის” საშუალებით, მოხდა *Yo el Rey*-სა და *We the People*- ის “გაერთმნიშვნელიანება”: ყველაფერი ბოლდრიკს უნდა მოეგვარებინა. ამ შემთხვევაში კი ბოლდრიკი ვილფრედ მარტენსი იყო.

მეფის თანხმობით პრემიერ მინისტრმა მარტენსმა იმჟამად მხოლოდ პრემიერ მინისტრის ხუთ მოადგილეს აცნობა მეფის წერილის შესახებ. მეფემ ყოველი მათგანი ცალ-ცალკე

⁶⁹ მეორე მხრივ, ესპანეთში, რომელსაც ტრადიციულად ავტორიტარული მმართველები ჰყავდა, 1981 წლის 23 თებერვალს სახელმწიფო გადატრიალების დროს დემოკრატიის დასაცავად გამოვიდა მეფე ხუან კარლოსი. იხ. ჩემი სტატია ესპანეთის შესახებ: *Prakke and Kortmann (eds.), Constitutional Law of 15 EU Member States*, გვ. 725 -796.

⁷⁰ იხ. *Parlementaire Handelingen van België* (ბელგიის საპარლამენტო სამართალწარმოება), პარლამენტის ორივე პალატის სხდომა 1990 წლის 5 აპრილს, გვ. 1-18, მასში სრულად არის წარმოდგენილი მიმოწერა მეფესა და პრემიერ-მინისტრს შორის. თავდაპირველად, პრემიერ-მინისტრმა მარტენსმა განაცხადა, რომ სახელმწიფოს მეთაურმა 30 მარტს წერილი გადასცა, მოგვიანებით კი იგი მეფის მიერ მისთვის წერილის გაგზავნაზე საუბრობს.

მიიღო. მარტენსის მსგავსად, ვერც მათ გადაათქმევინეს მეფეს. დრო იყო ეშმაკური გეგმა აემოქმედებინათ. გეგმა სწრაფად შეიმუშავეს და ბოლუენის თანხმობის შემდეგ, რაც შეიძლება სწრაფად დაიწყეს მისი განხორციელება. 3 აპრილის საღამოს, სამშაბათს, მინსტრთა საბჭო სრული შემადგენლობით შეიკრიბა, რათა გამოეცხადებინათ, რომ კონსტიტუციის 82-ე მუხლის (ამჟამად 93-ე მუხლის) თანახმად, მეფე ქმედუუნარო იყო და ქვეყნის მართვა არ შეეძლო. აღნიშნული მუხლის მიხედვით, ორ პალატას ერთობლივად უნდა დაენიშნა რეგენტი, მაგრამ ამ ყველაფერს ძალიან დიდი დრო სჭირდებოდა. ამგვარად, უპრობლემოდ გადაინაცვლეს კონსტიტუციის შემდეგ მუხლზე, კერძოდ კი, 79-ე (ამჟამად 90-ე) მუხლზე. აღნიშნულ მუხლში მითითებულია, რომ სანამ მეფის მემკვიდრე კონსტიტუციური ძალაუფლების მიღებასთან დაკავშირებით ფიცს დადებს, ბელგიელი ხალხის სახელით, ეს ძალაუფლება უნდა გამოიყენოს მინისტრთა საბჭომ. გინდ დაიჯერეთ გინდ არა, მათ ეს საქმე გამოუვიდათ: მოხდა *Yo el Rey*–სა და *We the People*– ის “გაერთმნიშვნელიანება”, მიუხედავად იმისა, რომ საეჭვო იყო, მეფე, რომელმაც უარი თქვა ერთი კონკრეტული კანონპროექტის ხელმოწერაზე, მართლა ქმედუუნარო იყო თუ არა. ყველასათვის აშკარა იყო, რომ მეფე არ გარდაცვლილა, იგი ჯანმრთელი და უვნებელი იყო, მაგრამ ახლა ყურადღების საერთო სურათზე გამახვილების საკითხი იდგა. მას შემდეგ, რაც გამოაცხადეს, რომ მეფე ქმედუუნარო იყო, მალევე მინისტრებმა ერთად მოაწერეს ხელი ლალემანდ/ჰერმან-მიჩელსენის კანონპროექტს⁷¹. საქმე გაკეთებული იყო, მეფეს შეეძლო სამუშაოს დაბრუნდებოდა! სამწუხაროდ, მინისტრებს არ შეეძლოთ ეს გადაწყვეტილება თავად მიეღოთ, რადან 1945 წლის კანონის მიხედვით მხოლოდ ერთობლივად პარლამენტის ორივე პალატას ჰქონდა ამგვარი გადაწყვეტილების მიღების უფლება⁷². ამასობაში საათმა თორმეტს ჩამოჰკრა. ამგვარად, მინისტრთა საბჭომ 4 აპრილს მიიღო რეზოლუცია წარმომადგენელთა პალატისა და სენატის 5 აპრილს, დღის 3 საათზე ერთობლივად მოწვევის შესახებ. ოთხშაბათს დილით მსოფლიომ შეიტყო ახალი ამბავი “მცირე სამეფო ინციდენტის” შესახებ – როგორც თავად ბელგიელები უწოდებენ სიყვარულით ამ ეპიზოდს. ეშმაკური საკონსტიტუციო პრობლემის მოგვარება (*à la belge*) ფორმალურად დასრულდა ერთი დღის შემდეგ, როდესაც გაერთიანებულმა ასამბლეამ მცირე დებატების შემდეგ მეფის ძალაუფლება აღადგინა. კონსტიტუციურ მონარქიაში, მეფემ და მისმა მინისტრებმა უნდა შეინარჩუნონ ერთობლივი ფრონტი. გვირგვინი, როგორც ბელგიელები ამბობენ, ხელშეუხებელია. მაგრამ სწორედ ასე მოხდა ზემოაღნიშნულ შემთხვევაში, თუმცა ეს თავად მეფის თხოვნა იყო. მეფის მიერ პრემიერ-მინისტრ მარტენსისადმი მიწერილ წერილს მეფე შემდეგი სიტყვებით ასრულებდა:

⁷¹ *Belgisch Staatsblad* (ბელგიური გაზეთი) 1990, გვ. 6370 (განცხადება ქმედუუნარობის შესახებ) და გვ. 6379 (აქტი ორსულობის შეწყვეტის შესახებ). ქვემოთ მითითებული გადაწყვეტილება პარლამენტის ორივე პალატის მოწვევის შესახებ მოცემულია გვ. 6506-ზე. უცნაურია, რომ ორსულობის შეწყვეტის 1990 წლის 3 აპრილის აქტის შესაფასებლად კომიტეტის შექმნის აქტს 1990 წლის 13 აგვისტოს ხელს აწერს ჩვეულებრივ მეფე ბოლუენი (“გაზეთი”, 1990 წლის 20 ოქტომბერი, გვ. 20101).

⁷² უცნაურია, მაგრამ ამ თვალსაზრისით. კონსტიტუციაში არანაირი დებულება არ არსებობს. გაურკვევლობა გააქარწყლა 1945 წლის 19 ივლისის კანონმა, 1945 წლის 3 აგვისტოს “ბელგიის გაზეთი”, გვ. 4902. 1940 წელს მეფე ლეოპოლდ II გამოცხადდა ქმედუუნაროდ, რამდენადაც იგი ომის ტყვე იყო. რეგენტი ვერ დაინიშნებოდა, რადგან პარლამენტი ვერ შეიკრიბებოდა. მეფის მდგომარეობა სიკვდილის ტოლფასად გამოაცხადეს. 79-ე (ამჟამად 90-ე) მუხლის მიხედვით, მეფის მოვალეობას მინისტრები ასრულებდნენ 1944 წლის 20 სექტემბრამდე. ამ დღეს კი ერთობლივად პარლამენტის ორივე პალატის მიერ რეგენტად დაინიშნა პრინცი ჩარლზი, რადგან მეფე ქმედუუნარო იყო. 1945 წლის 7 მაისს აშშ-ის არმიამ მეფე ლეოპოლდი ტყვეობიდან გაათავისუფლა. 1945 წლის 19 ივლისის ზემოაღნიშნული კანონითვე განისაზღვრება, რომ ორივე პალატამ ერთად, როგორც კომპეტენტურმა ორგანომ, უნდა დაადგინოს, რომ მეფე ქმედითუუნარო აღარ არის. წინა პერიოდში განვითარებული მოვლენები აშკარად საფუძვლად დაედო 1990 წლის მოვლენებს.

“ბატონო პრემიერ-მინისტრო, გთხოვთ, ამ წერილის შინაარსი შესაფერის მომენტში აცნობოთ მთავრობას და პარლამენტს”. მეფე აშკარად გრძნობდა, რომ საჭირო იყო გამოემუღავნებინა თავისი სინდისით ნაკარნახევი გადაწყვეტილება და საჯარო გაეხადა თავისი მოღვაწეობა”.

რა უნდა ვიფიქროთ ამ ყველაფრის შესახებ? კონსტიტუციური სამართლის სპეციალისტი ალბათ იტყოდა, რომ მეფეს საქმეში სინდისი არ უნდა “გაერია”, რადგან ამისთვის არავითარი მიზეზი არ არსებობდა. ბოლოს და ბოლოს, მეფე ხელშეუხებელია, პასუხისმგებლობა კი მის მინისტრებს ეკისრებათ (ბელგიის კონსტიტუციის 63-ე მუხლი (ამჟამად 88-ე მუხლი)). კანონპროექტზე სამეფო თანხმობა შეიძლება განვიხილოთ როგორც დასტური, რომ საკანონმდებლო სამართალწარმოება სწორად შესრულდა, თუმცა ამ ფაქტის მიხედვით ვერ დავასკვნით, რომ კანონი არსებითად მეფის მიერ დამტკიცებაზეა დამოკიდებული.

როგორ ხდება, რომ მთავრობების თანმიმდევრული კოალიციური მთავრობები ახერხებენ წინამორბედთა ნაშუშვრის ნაწილობრივ გაუქმებას ან წარმატებულად უპირისპირდებიან მას? მონარქი ხომ ქამელეონი არ არის, არა?

აგრამ, თუ მინისტრებს ეკისრებათ პასუხისმგებლობა და მონარქს არა, და თუ განსახილველი კანონის საბოლოო მიღება მეფის ხელმოწერაზე არ არის დამოკიდებული, მაშინ რატომღა უნდა შეაწუხოს მონარქი სინდისმა რომელიმე კანონპროექტის გამო? მას ხომ მხოლოდ ხელის მოწერა ევალება, ეს არის და ეს.

ჩემი აზრით, უნდა ვალიაოთ, რომ ეს ყველაფერი ან ძალიან მარტივია, ანდა ამ საკითხის დასაბუთება იმდენად სამართლებრივია, რომ არ შეიძლება სრულიად დამაჯერებლად უღერდეს. აი რას გრძნობდა მეფე ბოდუენი, რომელმაც პრემიერ-მინისტრ მარტენს წერილი მისწერა: “ვგრძნობ, რომ კანონპროექტზე სამეფო თანხმობის გაცემით... აუცილებლად გარკვეული პასუხისმგებლობა დამეკისრება”⁷³. ნიდერლანდებში დედოფალ იულიანასაც ამგავრი ხედვა ჰქონდა: “შეიძლება თქვენ პოლიტიკური პასუხისმგებლობა გეკისრებათ”, უთხრა მან ერთხელ პრემიერ-მინისტრ დრიისს, “მაგრამ როდესაც მე განკარგულებას ხელს ვაწერ, მორალურ პასუხისმგებლობას ვიღებ ამ განკარგულების შედეგებზე. ასე არ არის? ალბათ ყველა, ვინც თავს მონარქის ადგილზე წარმოიდგენს, ჩემი აზრით, ასევე იფიქრებს. სამეფო თანხმობა სავალდებულო ფორმალური მოთხოვნაა სხვადასხვა გადაწყვეტილების, მათ შორის კანონების შემთხვევაში. თუ მონარქი უარს იტყვის ხელის მოწერაზე, კანონპროექტი კანონად ვერ იქცევა. ამ კონკრეტულ შემთხვევაში აღნიშნული პირებისათვის ეს გარკვეულ პასუხისმგებლობას ნიშნავს, საკონსტიტუციო სამართლის მოძღვრებისდა მიუხედავად. უმეტეს შემთხვევაში გარკვეული საერთო პასუხისმგებლობის პოტენციური რეალიზაცია ნამდვილად მხოლოდ პოტენციურია. მონარქი, რომელიც გამონაკლისების გარდა, თითქმის ყოველთვის სინდისის კარნახს მიჰყვება, მთელ სისტემას ბლოკავს. თუმცა ყოფილა ისეთი შემთხვევებიც, როცა მონარქი ამბობს: “მორჩა და გათავდა. ხელს არ ვაწერ”. შავარაუდოდ, ასეთ შემთხვევაში მინისტრებისთვის მეფის გადაწყვეტილება მისაღებია და ამ საკითხს არ გაახმაურებენ, მაგრამ რა მოხდება, თუ მონარქსა და მინისტრებს შორის შეუთრეხებელი

⁷³ გაერთიანებული ასამბლეის პროცესუალური მოქმედება, 1990 წლის 5 აპრილი, გვ. 3, მარცხენა სვეტი.

დაპირისპირება არსებობს და თუ გადაწყვეტილება, რომელსაც მონარქი ხელს არ აწერს, მინისტრების თვალსაზრისით აუცილებელია? ასეთ დროს ან მეფე უნდა გადადგეს ან მინისტრები. მღელვარება დაიწყება და შეიძლება საკითხი ასეც დაისვას: გადარჩება თუ არ მონარქია? ახლა სწორედ ისეთ შემთხვევაზე ვფიქრობ, როცა მონარქს ეცოდინება ასეთი რისკის არსებობის შესახებ, მაგრამ არჩევს ბოლომდე იბრძოლოს, ვიდრე საკუთარი თავი და თავისი დინასტია უსაქმურ მინისტრებს დაუქვემდებაროს. წარმოდგინეთ ბელგიის ან ჰოლანდიის მთავრობამ რომ მოისურვოს ჩვენს სამართლებრივ ნორმებზე დამყარებული დემოკრატიული სახელმწიფოების დაშლა. ასეთ შემთხვევაში ვინ ეტყვის მეფეს უარს, გამოიყენოს თავისი უფლება, თავი ამაყად გადაიქნოს და თქვას: “Yo, el Reyმე, ორინჯ-ნასაუსს საქსენ კობურგის დინასტიის შთამომავალი, უარს ვაცხადებ ამ დოკუმენტის დამტკიცებაზე და ხელს არ ვაწერ მას”.

პრინციპში, ჩვენ უკვე ვაღიარეთ, რომ გარკვეულ შემთხვევებში მონარქი შეიძლება საერთო პასუხისმგებლობის გრძნობას დაეყრდნოს და უარი თქვას დოკუმენტზე ხელის მოწერაზე, მაგრამ არსებობს ერთი პრობლემა: ასეთ შემთხვევაში შენს ნაცვლად გადაწყვეტილებას სხვა ვერ მიიღებს. ამდენად, ვფიქრობ, პატივი უნდა ვცეთ მეფე ბოდუენის გადაწყვეტილებას, რომ მისთვის კანონპროექტი აბორტის შესახებ იყო ზღვარი, რომლის გადაბიჯებაც არ სურდა. მაგრამ ერთი რამ არ მესმის: რატომ მოხდა ლუთერიტ დაწყებული ბოლდრიკით დასრულება, მორალური დილემის დროს ყოველთვის შთამბეჭდავი და დიდსულოვანი მოქმედებიდან ეშმაკურ გეგმაზე გადასვლა? ბოდუენი წინააღმდეგი არ იყო, თუ კანონი აბორტის ლეგალიზაციის შესახებ გატარდებოდა მისი ხელმოწერის გარეშე. ეს ვითომ რა ხეირს მოუტანდა ჯერ არდაბადებულ სიცოცხლეს? ამ შეკითხვას შეიძლება ბუნებრივი პასუხი გავცეთ: ბოდუენის უარის ამბავი მთელმა მსოფლიომ შეიტყო და მკვეთრად გაიზარდა ეთიკური დაპირისპირება აბორტისადმი. “ოსერვატორე რომანო” მეფე შეაქო მისი “შინაგანი კეთილშობილების” გამო. ეს მსოფლიო პოპულარობა ხომ არ იყო მეფის უარის მიზეზი? შეეძლო თუ არა მონარქს უარი ეთქვა სამეფო თანხმობის გაცემაზე ისე, რომ არ დაებლოკა იმ ღონისძიების გატარება, რომელიც, მისი აზრით, მორალურად მიუღებელი იყო? ამის ნაცვლად, მან თავისი ქმედებით განაპირობა კონსტიტუციური “ეშმაკობის” გამოყენება, რითაც მსოფლიო ყურადღება მიიპყრო. 1906 წლის დეკემბერში პრემიერ-მინისტრმა კემბელ-ბანერმანმა თემთა პალატაში განაცხადა: “საჭიროა ვიპოვოთ რაიმე გზა, რომლითაც ამ პალატაში ხალხის ნება მათ მიერ არჩეული წარმომადგენლების მიერ გამოიხატება”. ასეთი გზა იპოვეს 1990 წელს, მაგრამ ეს ეშმაკური ხერხით მოხდა!

საკონსტიტუციო სამართლებრივი კრიზისი

ზემოხსენებულ შემთხვევებში ყურადღება გავამახვილეთ კონსტიტუციასთან დაკავშირებულ სამ უჩვეულო კონფლიქტზე. ბრიტანეთში, ხანგრძლივი აურზაურის შემდეგ გატარდა 1911 წლის კანონი პარლამენტის შესახებ, რომლითაც ლორდთა პალატის მიერ კანონპროექ-

ტისთვის ვეტოს დადების შეუზღუდავი უფლება შემცირდა და კანონპროექტის ორი წლით დაყოვნების უფლებით შეიცვალა. უბრალოდ ამ აქტის არსებობაც საკმარისი აღმოჩნდა. მას იშვიათად იყენებენ, იგი არასოდეს გამოუყენებიათ ფინანსურ კანონპროექტებთან მიმართებაში და მხოლოდ ექვსჯერ გამოიყენეს სხვა კანონებთან მიმართებაში: 1914 წლის აქტი ირლანდიის მმართველობის შესახებ, 1914 წლის აქტი უელსის ეკლესიის შესახებ, 1949 წლის პარლამენტის შესახებ კანონი, 1991 წლის კანონი სამხედრო დანაშაულებათა შესახებ, 1999 კანონი ევროპის პარლამენტის არჩევნების შესახებ, 2000 წლის კანონი სექსუალურ დანაშაულებათა შესახებ (შესწორება). პირველი ორი კანონი, ირლანდიის თვითმმართველობისა და უელსში ეკლესიის სახელმწიფოსგან გამოყოფის შესახებ, ლიბერალთათვის პრიორიტეტული კანონები იყო. თუმცა პირველი მსოფლიო ომის დაწყების გამო, ამ კანონების განხორციელებას წლები დაჭირდა⁷⁴. 1949 წლის პარლამენტის შესახებ კანონით ლორდთა პალატის დაყოვნებითი ვეტოს უფლება ერთ წლამდე შემცირდა. ბათლის ლეიბორისტულ მთავრობას მაინც და მაინც არ უყვარდა ლორდთა პალატა და არ სურდა ამ უკანასკნელს მის მიერ ნაციონალიზაციისკენ გადადგმული ნაბიჯები დაეზოკა. სწორედ ამიტომ კიდევ უფრო შეუმცირა მან ლორდთა პალატას ვეტოს უფლება⁷⁵. აქტი სამხედრო დანაშაულთა შესახებ ბრიტანელი სამხედრო დამნაშავეების სისხლის სამართლებრივი დევნის საშუალებას იძლეოდა, ლორდთა პალატის გამო კი, თითქმის ორმოცდაათი წელი, ამ მიმართულებით ვერაფერი გაკეთდა. ყურადღება მიიქცია იმ ფაქტმა, რომ ბლერის მთავრობა, რომელსაც უმრავლესობა ჰყავდა თემთა პალატაში, ზედიზედ ორი წლის განმავლობაში იყენებდა საპარლამენტო აქტს.

ამერიკაში სასამართლოს შევსების ეპიზოდმა ხალხის წარმოსახვაზე იმოქმედა და ეროვნული თვითშეგნების გამო მარცხით დასრულდა. უზენაესი სასამართლო ვაკუუმში არ მუშაობს. ეს არის პოლიტიკური სისტემის ნაწილი, რომელშიც იგი ძალიან მნიშვნელოვან როლს ასრულებს, თუმცა ამ სისტემაში უზენაესი სასამართლოს ძალაუფლების შეზღუდვაც გათვალისწინებულია. ფრანკლინ D დელანო რუზველტის წყალობით, მკაფიოდ განისაზღვრა, სად გადის ეს ზღვარი და სად არის სასამართლოს ადგილი ამერიკულ საზოგადოებაში.

ბელგიაში მცირე სამეფო შემთხვევას დიდხანს არ დაივიწყებენ. ის ფაქტი, რომ ამ შემთხვევამ მეფის სახელს ჩრდილი ვერ მიაყენა, დადასტურდა რამდენიმე წლის შემდეგ. როცა მეფე გარდაიცვალა, ქვეყანას ნამდვილი მწუხარების და ემოციური დემონსტრაციების ტალღამ გადაუარა. სულ მალე დაავიწყდათ პრემიერ-მინისტრ მარტენსის განცხადება კონსტიტუციის შესწორების შესახებ, რომელიც მან კანონმდებლობასთან დაკავშირებით მონარქის პოზიციის გამოსახატავად და მსგავსი მოვლენის თავიდან ასაცილებლად გააკეთა⁷⁶. ფიქრობენ, რომ კონსტიტუციური შესწორების გარეშეც, საკითხთან დაკავშირებული ყველა მხარე აცნობიერებდა, რომ აღარ უნდა მომხდარიყო ის, რაც მოხდა.

⁷⁴ ჯენკინსი, "ბალფურის ფინია", თავი XIV. ეპილოგი.

⁷⁵ იქვე.

⁷⁶ გაერთიანებული ასამბლეის პროცესუალური მოქმედება, 1990 წლის 5 აპრილი, გვ. 3, მარჯვენა სვეტი. იხ. აგრეთვე პალატისა და სენატის 1990 წლის 19 აპრილის ინტერპელაციები და თანდართული ანალიზი.

პოლიტიკური და კონსტიტუციური ზეწოლა, რომელიც ზემოთ აღწერილი კონფლიქტების დროს იზრდებოდა, გარკვეული პერიოდის შემდეგ მოიხსნა კონსტიტუციურ სამართალში უზრუნველყოფილი საშუალებებით, მაგრამ ეს ახალი საშუალებები თავისუფლად გამოიყენებოდა და დროდადრო საჭირო იყო გარკვეული მანევრირება.

ჭიანჭველა სპილოდ ნამდვილად არ უნდა ვაქციოთ, მაგრამ არ შეიძლება არ აღვნიშნოთ, რომ თითოეულმა ზემოთ აღწერილმა შემთხვევამ გარკვევით დაადასტურა დემოკრატიული გადაწყვეტილების მიღების ეფექტურობა. ლორდთა პალატა თემთა პალატას დანებდა, უზენაესი სასამართლო – პრეზიდენტს და კონგრესს, მეფე კი – პარლამენტს. სტატიაში აღნიშნული მოვლენები თითოეული ქვეყნის მმართველობის სისტემაში დაგროვილი გამოცდილების ნაწილია: ეს ყველაფერი “საუკუნეების განმავლობაში იყრიდა თავს პოლიტიკურ სივრცეში”⁷⁷.

⁷⁷ იხ. შენიშვნა 4.